

in Situ

Archaeologica

2011–2012

in Situ

Archaeologica

2011–2012

in Situ

Archaeologica

© Göteborgs universitet 2012

ISSN 2000-4044

www.insituarchaeologica.com

Artiklar i in Situ granskas av minst två referenter ur redaktionskommittén.

Ansvarig utgivare

Kristian Kristiansen

kristian.kristiansen@archaeology.gu.se

Redaktion

Bohusläns museum

Box 403

451 19 Uddevalla

Redaktör

Håkan Petersson

hakan.petersson@uis.no

Teknisk redaktör

Gabriella Kalmar

gabriella.kalmar@vgregion.se

Grafisk form och layout

Gabriella Kalmar

Redaktionskommitté för 2012

Tony Axelsson, *Västergötlands museum*, Torbjörn Brorsson, *Kontoret för Keramiska Studier*, Pia Claesson, *Bohusläns museum*, Leif Häggström, *Kulturmiljö Halland*, Leif Karlenby, *Arkeologigruppen AB*, Marianne Lönn, *RAÄ UV Väst*, Roger Nyqvist, *Rio Kulturkooperativ*, Ludvig Papmehl-Dufay, *Linnéuniversitetet*, Per Persson, *Kulturbistorisk museum, Oslo*, Håkan Petersson, *In Situ Archaeologica*, Maria Petersson, *RAÄ UV Öst*, Christina Rosén, *RAÄ UV Väst*, Martin Rundqvist, *Fornvännen*, Karl-Göran Sjögren, *Göteborgs universitet*, Katarina Streiffert Eikeland, *Göteborgs universitet*, Christina Toreld, *Bohusläns museum*

Engelsk språkgranskning

Judith Crawford, samt i artikeln *Samhällen i förändring 300–700 e. Kr.* Alan Crozier.

Distribution

www.arkeologibocker.se

Redaktionens adress

www.insituarchaeologica.com

redaktion@insituarchaeologica.com

Finansiärer

Bohusläns museum, Göteborgs universitet, Kulturmiljö Halland, Riksantikvarieämbetet UV Väst, Värmlands museum, Värmlands museum

Tryck

Bording AB, Borås 2012

Innehåll

Mellanneolitisk ålderdom Fredrik Fahlander	7
I fokus: Daterade kokgropar från Halland Jörgen Streiffert	21
Stenpackningar Betty-Ann Munkenberg	39
Keramik och identitet i förromersk järnålder Ulf Ragnesten	69
Järnåldersboplatserna vid Säby i Uppland Andreas Henniuss	85
Samhällen i förändring 300–700 e. Kr. Bo Strömberg och Anne Carlie	103
Vinna eller försvinna? Katalin Schmidt Sabo & Bengt Söderberg	139
Till frågan om de rituella depåernas beskaffenhet Magdalena Forsgren	165

Stenpackningar

Lämningar efter många företeelser och fenomen

Betty-Ann Munkenberg

The purpose of the following article is to illuminate layers of packed stones as an archaeological object and discuss their potential as bearers of information. In western Sweden we have investigated several layers of packed stones during the past decades. They have been of various kinds and from different chronological periods, but they have seldom been noticed in an appropriate way. In an attempt to change this, I have studied twelve structures containing packed stones and compared their morphological structures, their contexts and their content including finds and building material. The result shows that the differences between these layers of packed stones may be due to chronological, functional and/or contextual factors. However, the most important lesson is that in the future, investigations of layers of packed stones need deeper reflection with more analyses and better documentation. Otherwise, their full archaeological potential could not be used and it will be difficult to understand the structures in an accurate way.

Bakgrund

Vid arkeologiska undersökningar, bland annat längs E6, har flera större stenpackningar undersökts under de senaste åren. Vi arkeologer har i rapporterna benämnt dem som stenmattor, stenläggning, stenflak, stenklädda berg, stenkongregationer, stensjok, skärvstenspackningar med mera. Beteckningarna av denna/dessa, typ/er av arkeologisk lämning/ar, har blivit många, vilket delvis har sin förklaring i att de har framkommit i olika kontexter. Ett visst mått av intuitiv benämning har även förekommit när vi ställts

inför fenomenet första gången. Begreppen antyder en variation. Ett stenflak är inte detsamma som ett klätt berg, men ett stenflak kan ligga på ett berg. Ett stensjok torde vara mindre än en stenmatta men helt säker kan man inte vara. I föreliggande artikel jämför jag olika typer av stenpackningar och gör ett försök att reda ut begreppen, om än inte benämningarna. Hur skiljer de sig åt morfologiskt, kontextuellt och innehållsmässigt? Beror skillnaderna på kontextuella, funktionella eller kronologiska orsaker? Som undersökningsmaterial har jag valt fornlämningar från Västsverige där mer

omfattande stenpackningar (stenflak, stenkädda berg etc.) som primärt inte har tolkats som gravar eller röjningssten har undersökts. Det är alltså inte typen förtätade gravfält, där stensättningarna ligger på och i varandra så att de kan uppfattas som ett enda stort monument, som jag i första hand har valt att studera.

Mitt intresse för stenpackningar är främst att jag under årens lopp grävt ganska många och känt att både jag själv och mina kollegor ofta behandlat dem styvmoderligt. Jag har också i två tidigare artiklar berört temat stenpackningar på gravfält. I *Monumentet i Svarteborg* (Munkenberg 2004) tolkade jag en vallformad stenpackning runt en oval bergsklippa som en harg, en kultisk anläggning som byggdes i en tid av oro. I artikeln *Fyra bronsåldersgravfält i Tanum och Foss socknar* (Munkenberg 2010) studerade jag bland annat hur stenpackningar eller -lager användes som ett sammanhållande element på gravfälten under bronsåldern.

Innan presentationen av det västsvenska undersökningsmaterialet ges en kortfattad orientering omkring stenpackningar i Mellansverige. Det finns flera paralleller, men få likadana packningar.

Stenpackningar i mellersta Sverige, några exempel
Ser vi till stenpackningar inom en vid tolkningsram, har de blivit en allt oftare förekommande lämningstyp i arkeologiska sammanhang. Det är framför allt på de stora gravfälten i Mellansverige, från övergången mellan bronsålder och järnålder, som stora områden täckta av sten har undersökts. Ett par av dessa stenläggningar utgjordes av delvis förtätade gravöverbyggnader och kan betraktas som stora gravfält med deponeringar av kremerade människoben, till exempel Bo gård i Östergötland (Menander & Molin 2003:22). Flera stenpackningar i gravmiljöer har daterats till samma tidsperiod, till exempel på Ringebygravfältet i Östergötland, där oregelbundet lagda sammanhängande stenpackningar, med urskiljbara stensättningar, låg runt eller vid berg i dagen (Kaliff 1995:27). Några har haft färre tydliga gravstrukturer och dessa har då ofta legat i koncentrationer i de stora stenpackningarna, till exempel Stjärneberg i Linköping (Hagberg 2009:27). Även i Bohuslän finns exempel där gravmonumentet legat i koncentrationer, men då under en övergripande större stenpackning, till exempel Foss 239 och Foss 248 (Lindqvist & Toreld 2005, Lindqvist

2006, Munkenberg 2010). Kännetecknande för flera, men inte alla, av stenpackningarna från perioden är att de legat på eller dikt an till berg i dagen och att eldpåverkat stenmaterial ingått i konstruktionerna. Vid Bengtstorp i Närke undersöktes 2005 ett järnåldersgravfält på vilket det förutom stensättningar och röjningsrösen även fanns ett stenmonument i form av en stenpackning (benämnt brätte i rapporten) runt ett mindre berg. Stenbrättet bedömdes tillhöra gravmiljöns äldsta fas, förromersk järnålder. Packningen överlagrades av en hägnad och en vall i sten. Dessa tolkades emellertid som medeltida, eller efterreformatoriska, agrara lämningar (Edlund 2008). Liknande strukturer, men tolkade som kultiska hägnader, har undersökts bland annat vid Odensala prästgård i Uppland. Dessa har sannolikt ingått i samma tradition som de ovan nämnda yngre bronsålders- eller förromerska järnåldersmonumenten. I och under hägnaderna eller vallarna, som omgärdade ett centralt beläget gravmonument, observerades omfattande spår av eldning vid undersökningen (Olausson 1995:206). Flera av dessa kultiska hägnader har de senaste decennierna blivit omtolkade från att tidigare ha betraktats som fornborgar.

Något yngre är de olika former av stenläggningar, såsom vallar, terrasser och stenpackningar, på offerplatsen Lunda utanför Strängnäs som har daterats till mellan 300 och 700 e. Kr. På impedimentet undersöktes också 58 stensättningar med olika storlek och form. Ingen av dem innehöll någon traditionell gravgömma utan brända ben låg spridda bland stenarna. Merparten av de benfragment som gick att artbestämma visade sig vid den osteologiska analysen vara grisben (Andersson 2008:80). Stenpackningar i boplatssammanhang är inte lika uppmärksammade som de i gravmiljöer. När de förekommer tolkas de som golv eller stenlagda gårdsplaner, som till exempel på järnåldersgården i Skälv söder om Norrköping. Packningar eller flak av skärvsten som förekommer under hela förhistorien har ofta, liksom i Skälv, uppfattats som ett område för avskräde (Kaliff 1992:34, 35).

Presentation, analys och diskussion

Det materiella uttrycket, variation eller konsensus?

Stenpackningar kan både betraktas som en arkitektonisk konstruktion eller som ett instrument för en

speciell handling. Denna handling kan ha varit av praktisk funktionell eller av andlig abstrakt art. Vidden av stenpackningarnas användningsområden innebär att de förekommer i olika, både rumsliga och kronologiska kontexter. Stenpackningarna i undersökningsmaterialet har en bred kronologisk ram och låg på olika typer av fornlämningar. Att jämföra stenpackningar på boplatser med stenpackningar på gravfält och andra kulturmiljöer kan kanske av kollegerna uppfattas som att jämföra äpplen med päron. Jag är väl medveten om förhållandet, men menar att det kan det finnas gemensamma fenomen som kan bidra till ökade tolkningsmöjligheter. Att heller inga kronologiska hänsyn tas förrän i slutet av diskussionen är också ett medvetet val.

Det materiella uttrycket kan vid en snabb blick te sig ganska likartat mellan "stenmatta" och "stenmatta". Det är först när vi tittar närmare, på detaljerna, som olikheterna synliggörs. Så för att få ett mer handfast grepp om skillnaderna har jag primärt valt att jämföra de denotativa variablerna, dvs. anläggningarnas faktiska innehåll och hur det är utformat (Olsen 1997:180 och där anförd litteratur). Vid en jämförelse av faktorer som storlek, form, stenmaterial, bottenmaterial etc. kan förhoppningsvis stenpackningarna delas in i grupper. Inte för att jag tror att deras yttre struktur var synonym med deras inneboende mening utan snarare i ett försök att göra materialet hanterbart. Min förhoppning är att de grupper som utkristalliserar sig, utifrån sin kontext, kan tilldelas hypotetiska konnotativa betydelse (Olsen 1997:180). Dessa bakomliggande meningar, symboliska innebörder, har naturligtvis varierat över tid speciellt vad gäller de strukturer där vi kan ana en lång eller återkommande brukningstid. Ett monument eller en struktur kan även i sin samtid ha tjänat olika syften. Konnotationen har då varierat beroende på vilken social status den som betraktade eller upplevde monumentet hade. Till exempel påverkar individens ställning i samhället hur budskapet uppfattades – något förenklat; den som låtit bygga ett stort monument stärks medan gemene man trycks ner. Mitt primära syfte är dock inte att "lösa stenpackningarnas gåta" utan att försöka bena ut de begrepp och företeelser som förekommer i rapporter och arkeologiska samtal. Min förhoppning är också att utröna och ge förslag på vad som behövs vid kommande undersökningar för att komma lite närmare meningen och betydelsen av stenpackningarna.

De två övergripande frågor som jag i första hand kommer att fokusera på är:

- ♦ Finns det någon eller några gemensamma nämnare mellan olika typer av stenpackningar?
- ♦ Kan kronologiskt samtida stenpackningar, oavsett kontext, förstås utifrån samma symboliska sfär?

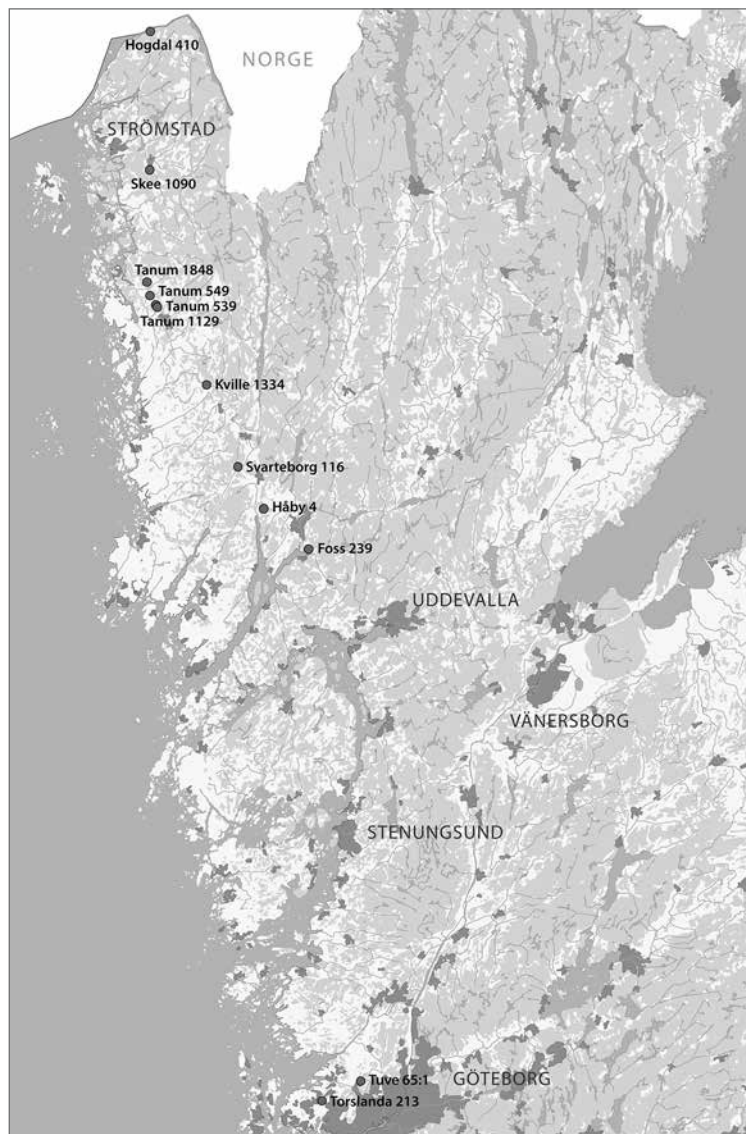
Andra intressanta frågor som kan tyckas vara relevanta i en studie om stenpackningar är; vad skiljer en stensättning utan grav från en stenpackning? Är det enbart begränsningen och en speciell strukturering av stenmaterialet som konstituerar stensättningen? Emellertid kommer jag endast att beröra dessa frågor mycket översiktligt. Anledningen är att jag, inom de ramar som ställts upp för studien, valt att avgränsa materialet utifrån stenpackningarnas storlek och de flesta stensättningar utan gravar, har bedömts som för små. För den som är intresserad av problematiken hänvisas till Lindqvist & Toreld 2010 och där anförd litteratur.

Det arkeologiska källmaterialet – en presentation

Flertalet av de studerade stenpackningarna har legat på fornlämningar som undersökts i samband med utbyggnaden av E6. För att bredda och komplettera bilden har två objekt från Göteborgsområdet tagits med. Sammantaget ingår tolv stenpackningar från elva fornlämningar i mitt undersökningsmaterial. Fem av dessa har legat i grav- och/eller kulturmiljöer och resterande på lokaler vars antikvariska benämning är boplatser. Nedan följer en kort redogörelse för undersökningsmaterialets olika typer av stenpackningar. Jämförande detaljer återfinns i tabellform längre fram i artikeln. Fornlämningarna, med fokus på stenpackningarna, presenteras kort i bilagan och för en mer grundlig beskrivning hänvisas till rapporterna.

Stenpackningar i grav- och/eller kulturmiljöer

I grav- och/eller kulturmiljöerna i undersökningsmaterialet går det att särskilja två grundtyper av stenpackningar dels sådana som sammanlänkar gravgrupper, dels sådana som anlagts på berg. Den förstnämnda typen representeras av två gravfält, Tanum 539 och Tanum 548/549, där det förekom stenpackningar som till största delen låg mellan grupper av gravar eller stensättningar. Packningarna kan beskrivas som "blandföreteelser", det vill säga naturligt avsatta stenpackningar

1. |
Karta med fornlämningarna som ingår i studien markerade.
Map showing prehistoric sites included in the study.

som har byggts om och bättrats på av människohand. Delar av gravfälten undersöktes 1992 och då observerades att gravmonumenten låg i grupper på olika nivåer (Gerdin & Munkenberg 2005). I slänterna mellan gravgrupperna var marken täckt av sten. På Tanum 539 uppfattades blockmaterialet som relativt homogent medan det på Tanum 548/549 var mer varierat. Det gjordes dock ingen noggrannare dokumentation av stenstorlek och form. I stenlagren, på båda gravfälten, undersöktes ett par strukturer som uppfattades som möjliga gravar. Stenblocken låg till synes i koncentriska cirklar. I fältsituationen rådde dock osäkerhet om huruvida det var lagda strukturer eller om våra

hjärnor och ögon skapade något vi ville se. Strukturerna undersöktes som om de var gravar, men inget påträffades eller iaktogs som kunde stödja antagandet att det var anläggningar. Vid fältundersökningen 2007, då resterande del av Tanum 539 undersöktes, bedömdes dock en av dessa tidigare grävda strukturer, som en möjligstensättning utan identifierbar begravning (Öbrink i manus). Även om de blocktäta slänterna på gravfälten i grunden bildats på naturlig väg, har de sannolikt fungerat som ett sammanhållande element mellan de olika gravkoncentrationerna inom gravfälten. Om de inte haft någon betydelse för gravfältens innehåll skulle de ha utgjort en källa som råvara förstensättningsbyggarna. Med tanke på de tonvis med stenblock som gravmonumenten innehöll borde de för ändamålet utmärkta materialet i "mellanrummen" ha varit bortplockat. Eftersom så inte var fallet, utan snarare tvärtom då de har ordnats och byggts på, har ytorna med sten sannolikt uppfattats som en viktig del i gravfältets konstruktion. Kanske har de till och med varit en bidragande orsak till att anlägga gravfälten just där (Munkenberg 2010).

Den andra grundtypen, stenkädda berg, representeras av tre sinsemellan olika stenpackningar. På östra delen av gravfält Skee 1090 låg ett flackt berg som överlagrades av en cirka 375 kvadratmeter stor, rektangulär, stenpackning. Denna fyllde sprickorna i berget så att ytan och profilen jämnades ut. Två rundade strukturer, tolkade som gravar, observerades i södra delen. Den ena saknade gravgömma och i den andra fanns lite

2. |
En liten del av den stora stenpackningen på Tanum 539. Packningen fortsätter mellan träden till höger i bild. Området undersöktes 2007 och geolog Tore Pässe bedömde packningen som anlagd. Foto: Anna-Lena Gerdin (1993)

A small part of the large surface of packed stones at Tanum 539. The packed stones continue between the trees to the right in the picture. The area was excavated in 2007 when the geologist Tore Pässe established that the surface of packed stones was laid. Photo: Anna-Lena Gerdin (1993).

3.

4.

5.

3. Naturligt avsatt moränsluttning mellan gravfälten Tanum 549, 548 och 693. På den övre platån, vid Tanum 549, var troligen stenpackningen påbyggd. På grund av tidsbrist undersöktes tyvärr packningen mycket fragmentariskt. De ljusa strecken i sluttningen är förundersökningsschakten där stenarna sköljts rena av regnet. Flygfotot är taget 1992 före nuvarande E6 byggdes ut. Idag finns endast gravarna i det skogsbevaxta partiet väster om vägen kvar. Foto: L. Gustavson.

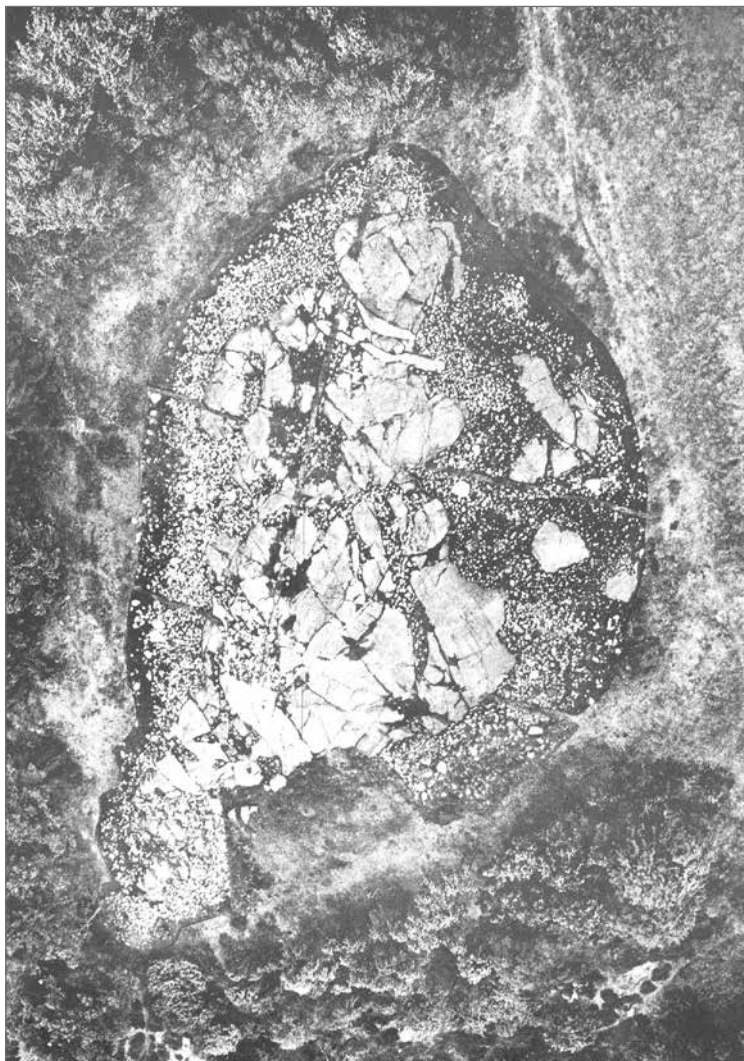
Hill with naturally accumulated moraine, situated between the burial sites registered as Tanum 549, 548 and 693. On the upper plain, at Tanum 549, the layer of stones had most likely been improved with additional stones. Due to the lack of time, this layer of stones was only very superficially examined. The lighter shaded streaks on the hillside are the trenches from the preliminary archaeological excavation, where the stones were washed clean by the rain. The aerial photograph was taken in 1992, before the present E6 road was rebuilt. Today, the only burial structures that are left are those situated in the wooded area on the western side of the road. Photo: L. Gustavson

4. Skee 1090, en av de rundade strukturerna i stenpackningen, stenkrets eller synvilla? Foto: Marianne Lönn.

The site registered as Skee 1090; one of the rounded structures in the layer of packed stones. Is it a stone circle or is it just an illusion? Photo: Marianne Lönn.

5. Marianne och Simon rensar fram stenpackningen, A18811, på Skee 1090. Foto: Gisela Ängeby.

The layer of packed stones is uncovered by Marianne and Simon. Feature A18811 at the site Skee 1090. Photo: Gisela Ängeby

6. |

8.

6. Det 37 meter i diameter stora stenmonumentet på Svarteborg 116, nästan helt framrensat.
Foto: Betty-Ann Munkenberg.

The large stone monument at Svarteborg 116 almost completely uncovered, it was 37 metres in diameter.
Photo: Betty-Ann Munkenberg.

7. Tuve 65 sett från ovan.
Foto: Göteborgs Arkeologiska Museum/Stadsmuseum.

The site Tuve 65 seen from above.
Photo: Göteborgs Arkeologiska Museum/Stadsmuseum.

8. En av stenpackningarna, A196, på bopplatsen Tanum 1229 (i FMIS 1129). Foto: Hans Oreheim.

One of the layers of packed stones, A196, at the settlement site Tanum 1229 (1129 in FMIS). Photo: Hans Oreheim

7. |

finkeramik, harts och en sotfläck med några brända ben (Ängeby 2009).

Det stensatta berget på gravfältet Svarteborg 116 hade en helt annan form och karaktär än Skeepackningen. Runt ett litet ovalt berg, med hållristningar och små jättegrytor, hade man byggt en vall. Både vällen och berget var klätt med stenpackning. Stenpackningen som lagts upp mot bergets kanter tycktes förstärka den ovala grundformen, för att sedan fortsätta längs klippans långsidor i två böjformade fördjupningar och över vällen som omslöt berget. Runt vällen fortsatte packningen i ett bräm (Munkenberg 2003 och 2004).

Tuve 65 på Hisingen är det tredje stensatta berget i studien och kanske det mest kända. Ett cirka 70 × 30 meter stort berg hade klänts med sten. Klyftor och sprickor i berget hade stensatts i strävan efter en jämn ytstruktur. Runt berget fortsatte packningen i ett bräm. Även på Tuve 65 observerades ett par gravliknande former i stenpackningen som vid undersökningen visade sig sakna spår av gravläggning. Stensättningen, öster om bergsfoten, uppfattades av de undersökande arkeologerna som att den inte tillhörde bergsmonumentet (Andersson 1976).

Stenpackningar på boplatser

Boplatsernas stenpackningar kan delas in i de med eldpåverkad sten, de utan och de med både och. De utan eldpåverkat stenmaterial representeras i studien av två sinsemellan olika packningar på Tanum 1229 (i FMIS 1129). Den största av de två låg i och på ett kulturlager och överlagrades av ett annat kulturlager (A104). Den omkring 105 kvadratmeter stora stenpackningen bestod till största delen av ett blandat stenmaterial, både i storlek och i karaktär. Östra delen skiljde sig dock markant, där låg decimeterstora stenar kant i kant i en enskiktad packning. Den andra stenläggningen på boplatzen (A196) var något mindre, nästan 90 kvadratmeter, och låg i och på ett kulturlager. Stenmaterialet var varierat över hela packningen men låg, enligt anläggningsbeskrivningen, mest koncentrerat (tre skikt) i nordnordvästra delen. I öster fanns enbart ett stensikt. Anläggningen låg i brukad mark och var troligen bevarad på grund av att den låg i en marksvacka (Gerdin & Munkenberg 2005). Huruvida variationen i stensikt är ursprungligt eller beror på historisk markberedning har inte gått att avgöra. Ett tunt ploglager och närvaron av ett odlingsröse i en generellt stenfri mark kan tyda på att en del sten försvunnit från packningen.

Endast två objekt i undersökningsmaterialet representeras av packningar med enbart skärvsten, Håby 4 och Tanum 1848:2. På Håby fyllde det cirka 23 kvadratmeter stora skärvstenflaket upp en skreva eller svacka i en av bergsknallarna på boplatzen (Ängeby 2003). På Tanum 1848:2 omfattades 12 × 5,5 meter av ett skärvstenslager. Detta hade anlagts ovanpå ett flertal mindre strukturer, bland annat en mindre packning och en rad av obrända stenblock som i sin tur överlagrade två kokgropar. Undersökaren har utifrån stratigrafin tolkat skärvstenspackningen som en separat händelse (Nieminen 2008). Även på Hogdal 410 undersöktes en packning med eldpåverkad sten, merparten av dessa var dock inte skärviga utan endast skörbrända. Detta tolkas som att packningen blivit eldpåverkad på plats och inte deponerats efter det att stenarna, på grund av upphettning, fallit sönder. Den omkring 25 kvadratmeter stora packningen var relativt gles och överlagrade bland annat en kokgrop (Johansson 2006).

Till det yttre påminde Hogdalspackningen om stenpackningen på Torslanda 213, frånsatt att här var en-

9. |

Johannes Nieminen står och begrundar skärvstenspackning på Tanum 1848:2. Foto: David Loeffler.

Johannes Nieminen reflecting over the layer of packed cracked stones at Tanum 1848:2. Photo: David Loeffler.

dast en mindre del av stenarna eldskadade. Möjligheten finns att dessa har kommit från en underliggande härd och från en yngre kokgrop som grävts genom packningen (Johansson 2010). Ytterligare en stenpackning med blandat bränt och obränt stenmaterial finns med i undersökningsmaterialet. Det är en 12 × 5 meter stor och, enligt rapporten, vällagd packning på Kville 1334. Stenpackningen låg dikt an en bergknalle och fyllde sprickorna i bergets nederkant (Lönn 2008).

Det arkeologiska källmaterialet – likheter och skillnader

Analysmaterialet är på intet sätt komplett utan har valts för att få en så stor bredd som möjligt, det viktiga har varit att få med olika typer av stenpackningar med syftet att hitta både olikheter och gemensamma drag. Störst skillnad kan generellt ses i de stenpackningar som påträffats i gravsammanhang, där tillkomsten och formen varierar stort mellan de olika strukturerna. Vad är det som skiljer stenpackningarna från gravmonumenten? Otoliga är de till synes oformliga stensättningar som har tolkats som gravmonument utan att de innehållit några mänskliga kvarlevor. Genom att studera stenpackningar som inte tolkats som gravmonument är det min förhoppning att i någon mån tydliggöra skillnaderna. En svårighet i sammanhanget

är dock att dokumentationsnivån varierar kraftigt och att viktig information ofta saknas. Därav kan jämförelserna ibland te sig ganska grovmaskiga.

I ett försök att tydliggöra eventuella likheter och skillnader i undersökningsmaterialet har jag studerat de olika stenpackningarna utifrån tre övergripande aspekter; 1) form och storlek, 2) innehåll och 3) läge. Dessa har i sin tur delats in i olika denotativa variabler som har jämförts med varandra. I och med att antalet stenpackningar i analysen relativt sett är få och att dokumentationen i många fall är oprecis har inga statistiska metoder använts utan jämförelsen har gjorts på enklaste sätt, i tabellform. Min intention var att i tabellerna använda de uttryck och formuleringar som använts i rapporterna för att på så sätt minska risken för "andrahandstolkningar". Tyvärr visade sig därigenom att det för många av de valda variablerna var svårt att dra några tydliga slutsatser. I bästa fall har enbart vaga tendenser kunnat iakttas. Jag har trots detta valt att i de flesta fall behålla de ursprungliga

uttrycken om inte annat för att påvisa problemet med den disparata dokumentationen.

Form och storlek

De variabler som medtagits under rubriken är storlek och form i plan, eventuell riktning, tjocklek och form i profil i kombination med meter över havet, samt avslut, eller kant. Storleken och tjockleken skulle kunna säga något om anläggningens brukningstid, om den byggts på vertikalt eller horisontellt. Storleken kan också vara en indikation på hur angelägen en anläggning varit för gruppen. Om många eller enbart några få har varit involverade i byggandet och användandet. Emellertid är alla antagande om storlek och mängd relaterat till tid, vilket måste tas i beaktande.

Anläggningens form, struktur, eventuella kantmarkering och riktning kan i princip förmedla allt från en individs ordningssinne till ett helt samhälls ideologi. Till exempel har samhällen med hård styrning, ofta hierarkiska, generellt en stramare och mer strukturerad

RAÄ-nr + A.nr	Storlek m ²	Form i plan	Riktning	Form i profil	Nivå, m ö. h.	Tjocklek, m	Avslut/kant	Anmärkning
Tuve 65	2660	Oval	NV-SO	Följde terrängen/berget	30-35*	0,2-0,5	Bräm vid bergsfoten.	Inga mätvärden finns angivna i rapporten.
Tanum 539, A7280 m. fl. (SU 2007)	>1300	Oregelbunden	NNV-SSO och SV-NO	Följde terrängen	52,5-55,1	0,2-0,5	Ingen	Delvis naturligt avsatt (i slänten)
Tanum 549, 548, 693	>2000	Oregelbunden	O-NV	Följde terrängen	44-51	okänd	Ingen	Delvis naturligt avsatt (i slänten)
Skee 1090	375	Rektangulär	NV-SO	Följde terrängen/berget	19-19,7	Upp till 0,5*	Berg	*Muntl. uppgift M. Lönn
Svarteborg 116	1200	Rund		Terrängen/berget inbyggt i anläggningen	12,5-13,6 (berget i mitten 15,3)	0,25-1	Bräm utanför en uppbyggd vall	Tydligt formad anläggning
Kville 1334	50	Oregelbunden	O-V	Följde terrängen	71,2-72	okänd	Ingen	
Tanum 1848, A778	65	Oval	N-S	Plan	43,8-44	0,2-0,3	Ingen -	
Håby 4, A2160	23	Oregelbunden	O-V	Sluttande + plan	38,5-39,6	0,1-0,3	Berg	
Tanum 1229, A104	105	Oval*	NV-SO	Plan m uppstickande block	41,5-41,9**	0,1-0,3	Ingen	*Skadad bl. a. av FU-schakt. **inmätt på stenarna i packningen.
Tanum 1229, A196	90	Oval	NNV-SSO	Plan*	43,9-44,2	0,1-0,3	Ingen	*Marksvacka, plan i ytan
Hogdal 410	25	Oval	NO-SV	Plan	33,3-33,7	okänd	Ingen	
Torslanda 213	22	Oval	NV-SO	Plan	21,5-21,9	0,1-0,2	Ingen	

Tabell 1. |

Jämförande tabell över de studerade stenpackningarnas form och storlek. Kursiverad text markerar stenpackningar i boplatkontext.

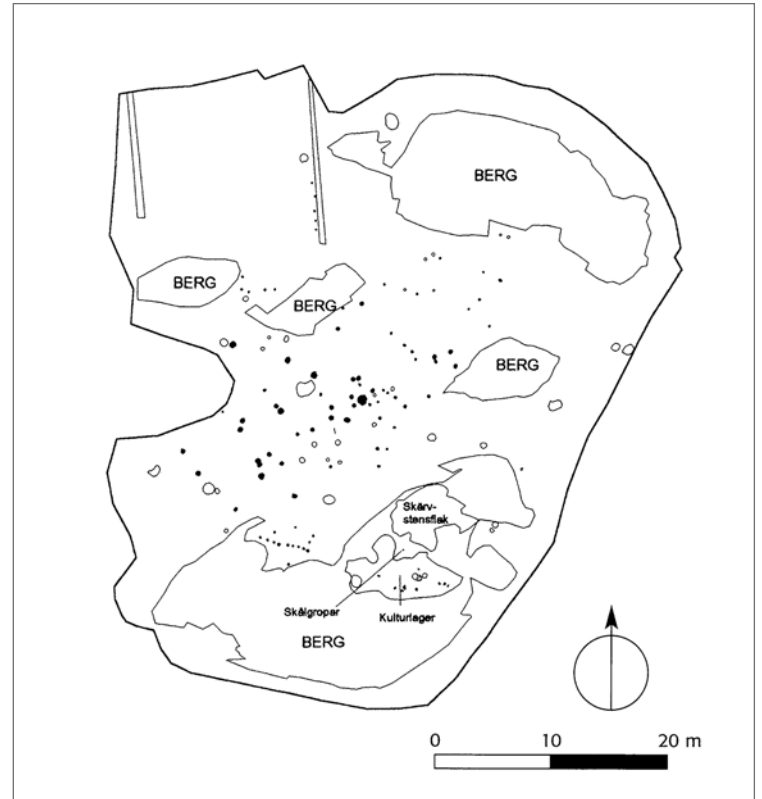
Comparative table showing the shape and size of the studied layers of packed stones. Italics mark layers of packed stones found in settlement contexts.

arkitektur. Kantmarkeringar kan även ange gränser av olika art och innebörd.

De studerade stenpackningarnas storlek varierar stort inom undersökningsmaterialet, främst beroende på kontexten. På boplatserna var den största packningen cirka 100 kvadratmeter och på gravfälten var den minsta 375. Tuve 65 skiljer ut sig bland annat som den storleksmässigt största packningen lagd av mänsklig hand.

Vid undersökningstillfällena var stenpackningarna mer eller mindre oregelbundna i formen. Oregelbunden är dock ett relativt begrepp som tyvärr används lite slentrianmässigt. Benämningen oregelbunden säger enbart att en struktur inte är regelbunden, det vill säga inte innehar någon för oss standardiserad form, såsom rund, oval, rektangulär. Att flertalet av de så kallade oregelbundna anläggningarna, speciellt gravmonumenten, var byggda i den form som vi återfinner dem idag torde snarare vara ett undantag än en regel (se även Artelius & Lindqvist i manus). Allt för många tänkbara störningar kan ha drabbat anläggningarna för att de skall vara formmässigt intakta. Vad gäller materialet i studien, låg flera av boplatzpackningarna i mark som har odlats eller på andra sätt störts av senare tidars aktiviteter. Detta har med stor sannolikhet påverkat lämningarnas form, både i plan och i profil. Även stenpackningarna på gravfälten har blivit störda på ett eller flera sätt. I några fall genom omplockning det vill säga långtida eller återkommande bruk, uppkastad röjningssten eller att stenmaterial har avlägsnats och återanvänts i hägnader eller dylikt. I jämförelsen har jag därför, i möjligaste mån, utgått från stenpackningarnas förmodade grundform, utan hänsyn till ojämnheter i kanter och eventuella störningar som kan ha uppkommit efter anläggandet.

De flesta av dem tycks ha haft en avlång, närmast oval eller rektangulär, grundform. Påtagligt är att terrängen har haft betydelse för deras storlek och form, naturens grundformer har fått ange måtten för flera av stenpackningarna. Detta gäller framförallt de som återfunnits på gravfälten, där berg eller naturligt stenbundna sluttningar har utgjort grunden. Boplatzpackningarna har generellt haft en närmast oval grundform även om de vid undersökningstillfället beskrivits som oregelbundna. Ett undantag är dock den skärvstenspackning på Håby 4 som var oregelbunden i formen på grund av att den fyllde en bergssvacka.

Schaktplan över Håby 4.
Site plan of the site Håby 4

Enligt undersökaren fick berget genom stenfyllningen en jämn profil, en företeelse som annars generellt verkar ha varit vanligare i gravkontexter.

Stenpackningarnas huvudsakliga riktning tycks inte ha någon relevans för tolkningen. Alla väderstreck finns representerade även om något fler har en nordvästlig till sydöstlig riktning, vilket möjligen är något mer markant vad gäller stenpackningarna på gravfälten. Materialet är dock för litet och disparat för att dra några slutsatser.

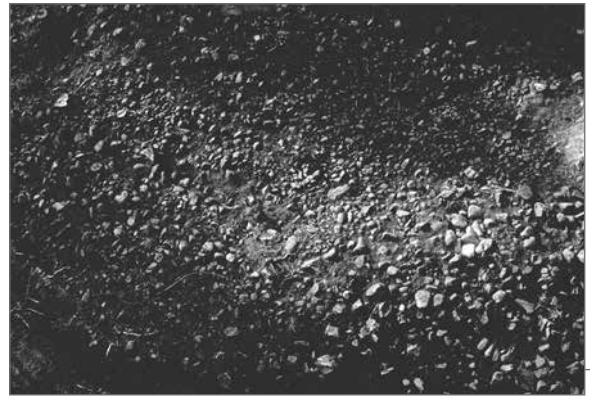
Generellt tycks de lagda stenpackningarna eftersträva en plan yta även om de följt underlagets topografi. Bergsskrevor och gropar har fyllts eller packats med sten och block så att en förhållandevis jämn yta skapades. I gravkontexter uppfattas detta som att man vid anläggandet formade och/eller förstärkte underlagets (bergets) grundform. Underlaget (berget) kan då ses som en del av anläggningen, vilket innebär att profilen jämnats ut eller som Gisela Ångeby skriver

man verkar ha strävat efter att ge monumentet en jämn siluett betraktat från sidan.

(2009:61)

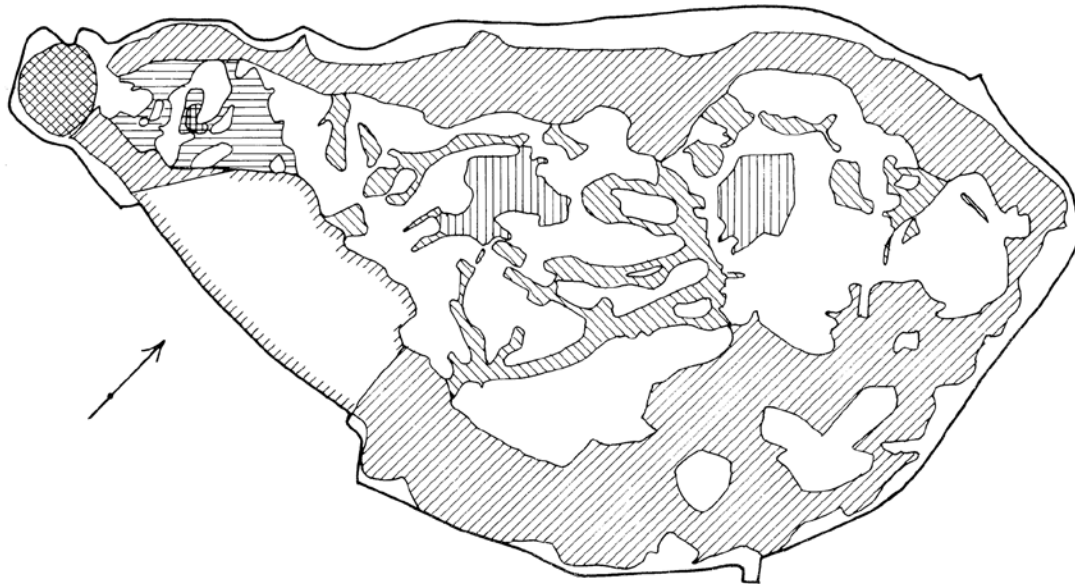

11.

12.

GRÄVNINGSIAKTTAGELSER - SAMMANFATTNING
(En mer detaljerad redogörelse finns i de separata
områdesbeskrivningarna nedan)

- centrala stenpackningar med krönläge (område A och C)
 - stenpackade klyftor på bergssluttningarna
 - sten på den lägre smala bergstungan i SV med den förmodade graven F 83
 - yttre stenpackningen (område ö)
 - stensättning - grav (område ö:9) Se även fig 34.
- Skala 1:500

13. |

11. Skee 1090. Alla skrevor i berget var fyllda med sten och block. Foto: Marianne Lönn.

Skee 1090. All crevices of the rock were filled with stones and boulders. Photo: Marianne. Lönn.

12. Del av vällen runt berget på Svarteberg 116. Foto: Betty-Ann Munkenberg.

A section of the embankment surrounding the rock on the site Svarteberg 116. Photo: Betty-Ann Munkenberg.

13. På översiktplanen på Tuve 65 har man åskådliggjort stenpackningens art genom olika skraffering. Ur: Andersson 1976:89.

On the site plan of Tuve 65, the character of the packed stones is visualized by different kinds of shading. From: Andersson 1976:89.

Detta förhållande fanns, som nämnts ovan, om än i mindre skala, även på en av boplatzpackningarna (Håby 4).

En faktor som tagits med i jämförelsen är anläggningarnas sluttningsgrad mätt i höjd över havet. Vid datainsamlingen noterades att inmätningarna inte har gjorts på likvärdigt sätt, vilket är ett problem. I vissa fall ligger mätpunkterna på marken och i vissa på stenblock. I några rapporter framgår hur man gått till väga, i andra inte. Trots dilemmat, antyder nivåerna att boplatzpackningarna ligger i flacka sluttningar med en "fallhöjd" på, eller under, meridianvärdet, 0,8 meter. Stenpackningarna i gravmiljöerna har generellt haft en "fallhöjd" mellan en och fem meter. I undersökningsmaterialet finns dock ett par undantag, Håby 4 och Skee 1090, som ligger 0,3 meter över (1,1 meter), respektive 0,1 meter under (0,7 meter) meridianvärdet. Grovt sett uppfattas tjockleken på boplatzpackningarna ha varit ganska jämn medan de i gravkontexterna har varierat på djupet, i vissa fall beroende på hur djupa de stenfyllda klyftorna var.

Den anläggning i studien som genom sin runda form avviker mest var stenmonumentet på Svarteborg 116 som även i sin uppbyggnad hade ett helt annat uttryck än de övriga. Det som framför allt skiljer det från flertalet andra stenpackningar, speciellt de i gravkontexter, är att dessa tycks ha varit anpassade till den naturliga terrängen. De följer och förstärker en redan befintlig form. Till viss del gjordes detta även i Svarteborgsmonumentet, men här hade man också tagit ut svängarna och byggt en helt ny form (vallen) runt den gamla (berget). Intrycket är att anläggningen skulle synas och inte byggas in i landskapet.

Ingen av stenpackningarna har haft något markerat avslut i form av kantkedja eller liknande. I ett par fall har packningen upphört där berget gått i dagen. Detta har dock inte varit något genomgående drag utan verkar till synes ha varit slumpartat. Tuve 65 och Svarteborg 116 beskrivs båda som att de avslutats med ett bräm. På båda anläggningarna uppfattades brämet som att det hade varierat i bredd och upphört utan något tydligt avslut.

Konklusion; Form och storlek

Den valda faktor som kan uteslutas vid jämförelserna under rubriken är riktning som inte verkar ha haft någon betydelse vid anläggandet av stenpackningarna.

Kontentan av de studerade stenpackningarnas storlek är att vi kan dela in dem i stora, större än 375 kvadratmeter, och små packningar som är mindre än 100 kvadratmeter. Generellt har de större varit vanligast i gravmiljöer och de mindre på boplatser. Hälften av stenpackningarna har haft en oval, eller närmast oval grundform. Merparten, fem stycken, av dessa har haft en relativt jämntjock och plan profil. Gemensamt för dem är att de alla återfinns i boplatzkontexter. Generellt tycks stenpackningarnas form främst varit grundad i topografin. Terrängens kurvatur har varit avgörande för både den horisontella och vertikala utbredningen. I undersökningsmaterialet är detta vanligast i gravmiljöerna. Här tycks också en strävan efter att jämna ut naturen, att skapa en jämn yta, vara mer påtaglig.

Innehåll

De variabler som tagits med under rubriken är: om stenpackningarna har haft några synliga inre strukturer, stenmaterialets storlek och karaktär, vilken typ av matrix, fynd och andra iakttagelser såsom spår efter eld. Anläggningarnas innehåll kan framför allt ge oss en bild av vilka handlingar som ingått, både vid anläggandet och vid brukandet. Jag utgår ifrån att när man byggde exempelvis en stenpackning gjorde man det utifrån det syfte man hade, vad man behövde anläggningen till. Ett medvetet val av råvara och grundmassa kan då indikera såväl funktionella som metafysiska ändamål. Hypotetiskt kan man tänka sig att en stenkvalitet som klarar höga temperaturer utan att spricka sönder torde ha varit ett funktionellt val medan stenblock med speciella mönster, färger och former har valts utifrån ett mer abstrakt motiv. Stolphål genom packningen bör tyda på att stolpar ingått i bygget, dvs. när anläggningen övergavs stod stolpen kvar och förmultnade. Hade stolphålen enbart varit spår efter "byggnadsställningar" borde hålen ha täckts över när anläggningen var i bruk. Närvaron och frånvaron av och variationen i fynd liksom spår efter eld är även de indikatorer på handlingar, vilka kan ha haft både funktionella och/eller symboliska syften.

I rapporterna som berör undersökningsmaterialet finns inte i något fall angivet att man observerat några yttre eller inre strukturer i packningarna på boplatserna. På gravfälten däremot har framför allt stenkretsar varit skönjbara i packningarna. Tyvärr är det ett källkritiskt problem att jämföra synbara strukturer, på

RAÄ-nr + A.nr	Inre strukturer	Stenmaterialets karaktär	Stenstorlek i m	Matrix	Fynd	Annat
Tuve 65	Stenkretsar?	Rundat och skarpkantat, delvis skörbränt	0,1–0,4*	Mörk mo/sandig mo	Flinta, annan bergart, keramik, harts, brända ben, fossil, kvarts (naturlig?)	*ngt varierande stl i de olika packningarna. Brandspår i bergsskrevor på berget.
Tanum 539	Stenkretsar, stolphål	Rundat och skarpkantat	0,1–1,5	Sandig silt	Flinta, kvarts, slagg, en eventuell löpare och ett beslag och en skära i järn.	Sintrad sand.
Tanum 549, 548, 693	Stenkretsar?*	Rundat och skarpkantat	Varierad + flyttblock	Sand	Flinta	*Naturligt bildade? Stor del av flintan tillhörde sannolikt en mesolitisk boplatz
Skee 1090	Stenkretsar?*	Rundat och skarpkantat, delvis skörbränt	0,1–0,3 **	Humus?	Flinta, keramik, glas, brända ben	*Rundade former och gravliknande strukturer. **Enstaka större block. Brandspår på berget
Svarteborg 116	Stenkrets?, stolphål?, vall	Rundat och skarpkantat	0,1–0,6	Humös silt	Brända ben, bränd lera, keramik	Brandspår på berget
Kville 1334	-	<i>Rundat och skarpkantat, enstaka skärvsten*</i>	<i>0,1–0,4</i>	-	<i>Flinta, bränd lera,</i>	<i>Brandspår på berget</i> <i>*muntl. uppg. M. Lönn</i>
Tanum 1848, A778	-	<i>Rundat och skärvsten</i>	<i>upp till ca 0,8</i>	<i>Humös sand</i>	<i>Flinta</i>	
Håby 4, A2160	-	<i>Skärvtigt, skarpkantat</i>	<i>0,05–0,2</i>	<i>Humös sand</i>	<i>Flinta, keramikfragment, bränd lera</i>	<i>Fyndrikt k-lag strax intill</i>
Tanum 1229, A104	<i>I Ö enskiktad homogen packning, härd</i>	<i>Övre siktet rundat, nedre skarpkantat. Rundat i Ö</i>	<i>0,1–0,7</i> <i>0,1–0,25 i Ö</i>	<i>Kulturlager. Humös sand i Ö</i>	<i>Flinta, keramik, brända ben, bergskristall, annan bergart. Bøljeslagsstenar i packningen</i>	
Tanum 1229, A196	<i>Tätare packning i NNV</i>	<i>Rundat och skarpkantat</i>	<i>0,1–0,5</i>	<i>Kulturlager</i>	<i>Keramik, flinta, kvarts, annan bergart (yxa), brända ben, bränd lera, slagg. Knackstenar, malstenar och skålgropssten? i stenpackningen</i>	<i>Kolfragment i hela packningen, mest i ytan.</i>
Hogdal 410		<i>Skörbränt</i>	<i>0,05–0,2</i>	<i>Grusig sand</i>	<i>Flinta, slipsten (sandsten)</i>	
Torslanda 213		<i>Enstaka skörbrända</i>	<i>0,1–0,2</i>	-	<i>Flinta</i>	

Tabell 2. |

Jämförande tabell över de studerade stenpackningarnas innehåll. Kursiverad text markerar stenpackningar i boplatzkontext.

Comparative table showing the content of the studied layers of packed stones. Italics mark layers of packed stones found in settlement contexts.

grund av att det vid undersökningarna enbart är i gravkontexterna som arkeologerna medvetet sökt mönster i stenpackningarna. Mycket osäkert är det också om de iakttagna stenkretsarna varit medvetet lagda, då inget ytterligare har framkommit vid undersökningen som kan verifiera företeelsen. Den mänskliga hjärnan har en förmåga att vilja söka igenkännbara strukturer i till synes ostrukturerade former. I stenpackningen på Tanum 539 observerades tre stolphål som enligt undersökarna kan ha utgjort hörnstolpar i en rektangulär

byggnad. Området där det fjärde stolphålet borde ha funnits störces av en stubbe (Öbrink i manus). Inga motsvarande stolphål finns dokumenterade på de andra lämningarna i studien.

Karaktern på stenmaterialet i packningarna varierade. Generellt har inget specifikt urval av sten gjorts utan man har använt det som funnits till hands. Inte ens av detta lokala, närliggande material tycks någon omfattande sortering ha gjorts. Moränblock, rundsvallad klapper, liksom mer skarpkantade, från ber-

gen lossbrutna bitar har använts. Inte heller skiljer sig boplatsspäckningarna från gravfältsspäckningarna i detta hänseende. Så kallade skärvtstenspackningar, flak av sönderbränd sten, är något vanligare på boplatser. Eldpåverkad sten, dock inte alltid skärvad, verkar finnas i alla typer av packningar, på samma sätt som att stenblock som inte påverkats av eld återfinns i skärvtstenspackningarna. Slutsatsen är att det i det studerade materialet inte går att urskilja något specifikt urval vad gäller råvaran.

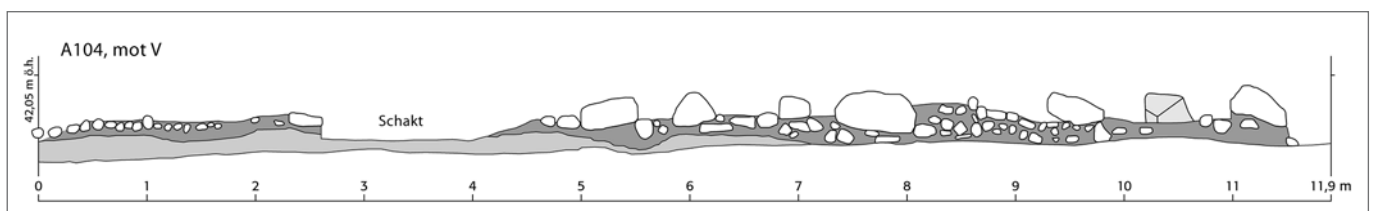
Även storleken hos de enskilda stenarna och blocken i packningarna varierade. Det som möjligen kan vara värt att notera är, undantaget skärvtstensflaket på Håby 4, att stenarna och de minsta blocken återfanns i de äldsta stenpackningarna. I dokumentationen finns generellt inte noterat om matrixen skiljde sig från omgivande miljö. På Svarteborg 116 vet vi, bland annat genom daterade pollenprov, att jorden mellan stenblocken förts på stenpackningen långt senare. Troligen hade stenmonumentet byggts direkt på lermarken utan bärlager, sätt- eller fogsand. För övriga packningar i undersökningsmaterialet har det inte gått att avgöra om stenarna och blocken varit satta i en specifik grundmassa eller om de lagts direkt på marken. Möjligen kan vi misstänka att de som hade mycket humus i matrix har ackumulerats eller förts på när packningen gått ur bruk. Ett medvetet användande av sätt- och fogsand kan påverka både uttrycket och funktionen hos anläggningen. Rent fysiskt jämnas ytan ut, vilket ur flera praktiska synvinklar borde ha varit eftersträvanvärt. Eftersom det inte gått att klarlägga fakta utifrån befintlig dokumentation låter jag diskussionen stanna härvid.

En annan aspekt som, tillsammans med råvarumaterialets karaktär, påverkat upplevelsen av ytan har varit

packningarnas storlek och om det har varit meningen att de skulle kunna ses på långt håll. På avstånd suddas olikheterna ut och i ett nära perspektiv förstoras de. De till synes jämntjocka boplatsspäckningarna skulle på långt håll ha kunnat uppfattas som stenläggningar, men vid en närmare anblick fångas ögat av de olikstora stenblocken, vilket gjorde några av dem ganska gropiga. Speciellt iögonfallande torde de generellt enstaka och något större stenblock, som låg i nästan alla packningarna, ha varit. Vissa delar av de två stenpackningarna på Tanum 1229 har haft en tätare och mer homogen packning (se t. ex. figur 14). Iakttagelsen skulle kunna indikera att de har haft flera olika funktioner och/eller utgjort grunden för en verksamhet där olika moment som krävde olika underlag.

Fyndtyper och fyndmängd varierar stort. Generellt har fyndfrekvensen varit högre i packningarna på boplatserna än i grav-/kulturmiljöerna. Ett undantag är Tuve 65 där det, trots att lämningen inte totalundersöktes, insamlades ett förhållandevis varierat och rikligt fyndmaterial. Även med hänsyn taget till lämningarnas storlek ter sig Tuve 65 som speciell ur fyndhänseende. På flera av lokalerna råder osäkerhet om huruvida fynden tillhör stenpackningarna eller har varit en inblandning av tidigare eller senare aktiviteter på platsen.

Om vi tittar på avvikande material i själva stenpackningen är det enbart i de båda boplatsspäckningarna från Tanum 1229 som sådant har upptäckts; böljeslagssten, eventuella malstenar, knackstenar och en skålgropssten. Företeelser som är för få och för osäkra för att dra några slutsatser utifrån. I en av profilritningarna av A104, Tanum 1229, finns en härd i stenpackningen och på fyra av packningarna på eller vid berg har brandspår iakttagits. Det kan vara relevant

14.

Tanum 1229, A104. Tyvärr hade ett förundersökningschakt skadat stenpackningen, men trots detta kan man tydligt se i dokumentationen att stenpackningen hade en annan karaktär i sydöst. Profilen är ritad efter det att ett övre kulturlager och en mellanliggande sandhorisont grävts bort. Ritning: Anna-Lena Gerdin och Glenn Johansson.

Tanum 1229, feature A104. Unfortunately, a trench from the preliminary archaeological excavation had damaged the layer of packed stones. Despite this, it can be clearly seen in the drawing that the packed stones were of a different character towards the south-east. The section is drawn after the removal of the upper cultural layer and an intermediate sand horizon. Drawing: Anna-Lena Gerdin och Glenn Johansson.

för en gemensam tolkning. Jag återkommer till detta i stycket "Generella likheter".

Konklusion; Innehåll

Genomgången av stenpackningarnas olika beståndsdelar innebär att stenblockens karaktär, inklusive deras storlek, och typen av mellanliggande grundmassa inte är möjliga att använda som variabler i studien. Stenpackningarna har inte undersökts med syfte att spåra eventuell uppbyggnadsteknik och därigenom finns inte heller eventuella fältobservationer medtagna

i rapporterna. Det som ändå står klart är att man, i alla stenpackningarna i undersökningsmaterialet, har använt den lokala råvara som funnits till hands. Storleksmässigt handlade det troligen om vad som var möjligt att bära eller flytta. I den mån som det finns uppgifter i rapporterna tycks de största blocken ha varit markfasta. Möjligen finns en diskrepans hos de stenpackningar som har daterats till stenålder. Dessa har till övervägande del bestått av stenar och små block. Även inre strukturer bedöms vara mindre bra som jämförande variabel, eftersom ytterst få säkra sådana

RAÄ-nr + A. nr	Brända ben		Keramik			Flinta			Bergart (ej flinta)		Övrigt
	Typ	Obest.	Kärl- skärvor	Annat	Br. lera	Redskap	Kärnor	Avslag/ övr. slagen	Kvarts	Övr.	
Tuve 65		13 g	(3 507 g)	Trissa 1, lerkulor ca 20	X	205	64	19060	(12*)	6 (1 bryne?)	Harts 1, fossil, *endast avslag
Tanum 539						3		X	X	1 löpare?	Järn, skära + beslag
Tanum 549, 548, 693								X*			*tillhör un- derliggande boplats?
Skee 1090	58,7 g mska (8 skalltak, 1 rörben)	0,6 g	16		X		8	4		1 knacksten	Harts 4, glas 6
Svarteborg 116	3 däggdjur		2		2						
Kville 1334					1			1			
Tanum 1848, A778								5	1		
Håby 4, A2160			1		1						
Tanum 1229, A104		17	107			29	9	300	17, 2/3 bergs- kristall	2 yxa, 1 redskap?	
Tanum 1229, A196		X	58			4	3	62	3	yxfrgm, knackstenar, malsten?, skålgrops- sten?	Slagg?
Hogdal 410						<i>en- och tvär eggade spetsar</i>	X	X			
Torslanda 213						<i>5 tvär eggade spetsar</i>	20	<560			

Tabell 3. |

Jämförande tabell över antal eller gram fynd i de studerade stenpackningarna. De fynd som av undersökarna tolkats som sentida eller som stratigrafiskt inte ingått i stenpackningskontexten är inte medtagna. Förekomst är angivet med X (inga uppgifter om exakt antal eller vikt finns angivna i rapporterna). Kursiverad text markerar stenpackningar i boplatskontext.

Comparative table showing the number or weight of finds in the studied layers of packed stones. Finds that were concluded to be recent by the excavators, or which were not part of the context of the packed stones in the stratigraphy were not included. Occurrence of finds is marked with an X (when there was no information in the report of exact amount or weight). Italics mark layers of packed stones found in settlement contexts.

har identifierats vid undersökningarna. Något som däremot verkar relativt vanligt är spår efter eld. Nästan 70 procent av de studerade stenpackningarna innehöll antingen skörbränd eller skärvig sten eller uppvisade brandspår i matrix eller på underliggande berghällar.

Kvarstår gör fynden som påträffats i stenpackningarna. Dessa varierar från några enstaka till flera tusen. I tabell 2 jämförs fynden i klump, vilket enbart ser till frekvensen fynd och vilka material som finns företrädda eller har bevarats. Detta är inte tillräckligt i en jämförande analys, där syftet är att hitta likheter och olikheter mellan olika typer av stenpackningar. Därför har en något mer detaljerad jämförelse gjorts utifrån specificerade fyndtyper.

Föga oväntat är det vanligaste fyndmaterialet i stenpackningarna flinta. Tio av undersökningsmaterialets tolv stenpackningar innehöll avslag och övrig slagen flinta. Kärnor och redskap var vanligare i boplatspackningarna. I några fall är det dock osäkert huruvida fynden ska kopplas till stenpackningarna eller till underliggande boplatslager. Inga specifika redskapstyper förekommer genomgående i packningarna. I den mån samma slags redskap har hittats tycks detta ha kronologisk grund, exempelvis innehöll packningarna daterade till stenålder pilspetsar. Den näst vanligast förekommande fyndkategorin i undersökningsmaterialet var keramik. Sju, varav tre i gravmiljöer, av de tolv packningarna innehöll krukskärvor. Kvarts, som noterades i fem av de tolv, var nästan lika vanligt i gravmiljöer som på boplatser. Brända ben hittades i tre av stenpackningarna i gravmiljöerna och i två av boplatspackningarna. I övriga fyndkategorier förekom endast ett eller ett par föremål. En tanke inför fyndjämförelsen var om det i materialet kunde finnas kombinationer av fynd som återkom i stenpackningarna. Inga sådana har dock kunnat påvisas.

Slutsatsen av fyndjämförelsen är att det inte har gått att påvisa några generella fynd eller fyndkombinationer som kan kopplas specifikt till stenpackningarna. I den mån samma fyndtyper uppträder i flera av packningarna tycks artefakterna vara kronologiskt betingade, vilket inte utesluter att de i sin kontext har haft en konnotativ betydelse.

Läge

De lägesfaktorer som kommer att studeras närmare är stenpackningarnas omgivande miljö, hur de legat i

terrängen och hur de legat i förhållande till andra strukturer på fornlämningen. Stenpackningarnas placering inom den kulturella kontexten och i den omgivande naturmiljön, inkluderat geologin, kan vara av vikt för att förstå ändamålet med dem. Läget i landskapet har blivit en allt viktigare del av hur en fornlämning skall tolkas. I vissa fall kan platsen ge en indikation om en anläggnings praktiska funktion. I förhistoriska sammanhang är det dock vanligare att ett till synes omsorgsfullt valt läge tolkas utifrån metafysiska perspektiv.

Sju av de tolv stenpackningarna i undersökningsmaterialet ingår i en rumslig stratigrafi. Fem av dessa låg på boplatser och endast två i gravkontexter. Vad gäller de senare är det osäkert huruvida stratigrafin speglar samtida företeelser eller kronologiskt åtskiljbara. På Tuve 65 står det i rapporten "Bergspartiet med sina olika stenpackningar på krönet, i klyftor på sluttningarna och runt bergsfoten kan vara en enhetlig anläggning tillkommen under en kortare tid. Den yttre stenpackningen går på några ställen direkt över i de stenpackade klyftorna på bergssluttningarna. Detta kan eventuellt tyda på att de är ungefär samtida. Ingenting säger dock att inte vissa delar kan vara om- och tillbyggda under senare tider." (Andersson 1976:101). Likadant gäller för Svarteborg 116 där vallen och de förmodade avtrycken efter en plattform var så väl samordnad med stenpackningen att de bör ha varit, om inte samtida, så mycket nära varandra i tid. Svarteborgsmonumentet överlagrade också flera betydligt äldre härdar och en hållristning. Av de studerade boplatspackningarna var det fyra stycken som överlagrade mer traditionella anläggningar såsom härdar, kokgropar, gropar och stolphål. I samtliga fall uppfattar undersökande arkeologer, att dessa ingår i samma kronologiska kontext som stenpackningarna även om de inte är exakt samtida.

Eftersom stenpackningarna inte har varit möjliga att datera är samtidighet ett generellt problem vad gäller både deras förhållande till andra anläggningar och till eventuella fynd. En vanlig företeelse i undersökningsmaterialet är att man eldat runt, under eller på stenpackningarna. Ibland har det varit fragmentariska spår efter eldning, men ibland har det varit i form av härdar. Eftersom dessa ofta låg i ett stratigrafiskt förhållande till stenpackningarna är det generellt svårt att påvisa samtidighet, detta speciellt på de fornlämningar där det förekom härdar även utanför stenpackningen. Stenpackningarnas underlag varierar, även om de i

RAÄ-nr + A. nr	Omgivande anläggningar	[Över-] och underliggande anläggningar	Underlag	Topografi	Avstånd till vatten, ca	Anmärkning
Tuve 65	Stensättning	Spår efter eldning i bergsklyftorna	Morän, berg*	Utskjutande impediment mellan två flacka dalgångar	150 m	*kvartsåder i berget
Tanum 539	Hällristning, stensättningar, röjningsrösen, härdar, skärvestenshöj, boplatslämningar		Morän, berg	Sluttning med platåer	200m	
Tanum 549, 548, 693	Stensättningar, domarring, boplatslämningar	-	Morän, sand	Sluttning med platåer	100 m	
Skee 1090	Gravmonument, bl a stensättningar*	Gravar? **	Berg, sand/lera	Platå vid dalgång	100 m	*ca 600 år yngre än stenpackningen. **små koncentrationer av krekmerade ben
Svarteborg 116	Stensättningar, härd	Härदार, kokgropar, hällristning, lervall, avtryck efter plattform.	Berg, silt	Utskjutande impediment i åkermarken.	100 m	
Kville 1334	<i>Skålgrop, härदार, gropar, stolphål, röjningssten</i>	-	<i>Sand, berg</i>	<i>Begshöjd på åsrygg</i>	<i>150 m</i>	
Tanum 1848, A778	<i>Kokgropar, härदार, stolphål, mindre skärvestenskoncentrationer</i>	<i>Kokgropar, härदार, stolphål, gropar</i>	<i>Grusig sand</i>	<i>Platå vid moränhöjd och våtmark</i>	<i>10 m</i>	
Häby 4, A2160	<i>Skålgropar, kulturlager, härदार, gropar, stolphål</i>	-	<i>Berg, morän-grus</i>	<i>Impediment på plan åkermark</i>	?	
Tanum 1229, A104	<i>Kulturlager, härदार, gropar, stolphål</i>	<i>[Härदार], kulturlager</i>	<i>Kulturlager</i>	<i>Plan*</i>	20 m	<i>*som övergick i sluttning mot dalgång</i>
Tanum 1229, A196	<i>Kulturlager, härदार, gropar, stolphål</i>	<i>Stenfylld grop*, liten grop/marksvacka**</i>	<i>Kulturlager</i>	<i>Plan</i>	20 m	<i>* 1;7 x 1m ** med "matknivsfynd"</i>
Hogdal 410	<i>Kokgropar, härदार, gropar/stolphål</i>	<i>Kokgrop, grop</i>	<i>Grusig sand</i>	<i>Sadelläge</i>	10 m	
Torslanda 213	<i>Hällkista, härदार, gropar</i>	<i>Härd, kokgrop/härd*</i>	<i>Sand?</i>	<i>Plan till svag sluttning</i>	<i>>50 m?</i>	<i>* grävd genom stenpackningen</i>

Tabell 4. |

Jämförande tabell över de studerade stenpackningarnas läge. Kursiverad text markerar stenpackningar i boplatskontext.

Comparative table showing the location of the studied layers of packed stones. Italics mark layers of packed stones found in settlement contexts.

gravmiljöer oftare har legat på och/eller vid berg. Endast två av boplatspackningarna var bergsanknutna. I övrigt låg boplatspackningarna på grus eller sand och i två fall på kulturlager (se ovan).

Topografin har på detaljnivå varit svår att utvärdera. Ofta saknas beskrivningar i rapporterna och platserna är idag utplånade av motorväg och annat. Tiden har heller inte funnits för att rekognoscera de enskilda dåtida landskapen utifrån stenpackningarnas förmodade datering. Jämförelserna baseras därför på ett övergripande plan, med utgångspunkt i kartor och planer och eventuell dokumentation i rapporterna. Några av stenpackningarna tycks markera en skärningspunkt i

landskapet där olika landskapstyper möts. Både Tuve 65 och Svarteborg 116 låg på från bergsområden utskjutande uddar i åkermarken. I ett liknande läge, men där vatten möter land, låg packningen på Skee 1090. Strax öster om stenpackningen låg en fjord då platsen togs i besittning. En boplatspackning som påträffades i ett dramatiskt landskap med stora höjdskillnader, var den på Kville 1334. Där var det dock inte stenpackningen i sig som låg remarkabelt utan snarare boplatsen. Tanumsgravfälten låg nedanför större bergsområden, i sluttningar vända mot vattnet där stenpackningarna klädde slänterna mellan platåerna. Av boplatspackningarnas läge var det, förutom Kville 1334, framförallt två,

15.

Tuve 65, det stenkädda berget låg på en udde ut i dalgången. Dess läge har markerats med X.

Foto: BeWe Bild. Ur Fyndrapporter 1976.

Tuve 65, the stone covered rock lay on a point of land jutting into a valley. The location is marked with an X.

Photo: BeWe Bild. From Fyndrapporter 1976.

båda skärvstenspackningar, som särskilde sig. Det var Håby 4 och Tanum 1848:2. Håby 4 låg som en punkt, på ett impediment, mitt i åkermarken som omgavs av berg. På Tanum 1848:2 påträffades stenpackningen på en "strandremsa" mellan en höjdrygg och en våtmark, det vill säga i gränsen mellan olika markförhållande. Förhållandet är detsamma som för flera av stenpackningarna i gravmiljöerna, men av en något mer lågmäld karaktär. På stranden, fast vid havet, låg också de mesolitiska stenpackningarna. Det vattennära läget för deras del är dock sannolikt betingat av de tidiga stenåldersboplatsernas generella koppling till havet.

Parametern "avstånd till vatten" är i möjligaste mån beräknad utifrån det dåtida avståndet. Överlag har detta varit svårt att rekonstruera bland annat på grund av den moderna tidens dräneringar. Generellt har det dock varit ett längre avstånd mellan gravmiljöernas stenpackningar och ett vattendrag än mellan boplatzpackningarna och ett vattendrag. Förhållandet baseras på att ingen hänsyn tagits till om det rör sig om söt- eller saltvatten. Skulle jämförelsen utgå från enbart det ena eller det andra skulle resultatet sannolikt se helt annorlunda ut.

Konklusion; Läge

Inget generellt kontextuellt stratigrafiskt samband har kunnat påvisas mellan stenpackningarna och någon specifik typ av anläggning. Att påvisa samtidighet mellan de underliggande anläggningarna och/eller lagren

och stenpackningarna är allmänt problematisk, men på fem av studiens boplatser och i två av gravmiljöerna uppfattas likväl en del underliggande lämningar som kronologiskt samtida med stenpackningarna. Generellt tycks dock inte anläggandet av stenpackningarna i undersökningsmaterialet ha föregåtts av några fastställda förehavanden som avsatt samma typ av arkeologiska spår.

Gravmiljöerna låg vanligen med god sikt, i skärningslinjer mellan två landskapstyper, berg – slätt och berg – vatten. Även skärvstenspackningarna i undersökningsmaterialet har varit belägna på liknande sätt, om än i mindre skala. Ser vi till detaljnivå täckte också stenpackningarna förändringar i terrängen, övergången mellan berg och sand och/eller grus, plan och sluttning. Ur ett abstrakt perspektiv kan stenpackningarna betraktas som broar som överbrygger det beständiga och det flyktiga samt det fasta och det rörliga.

Generella likheter

En av de två primära frågeställningarna var om det fanns någon eller några gemensamma nämnare mellan de olika typerna av stenpackningar i undersökningsmaterialet. Några tydliga genomgående drag har inte kunnat påvisas, men utifrån de kontexter som stenpackningarna återfanns i går det att särskilja några grundläggande skillnader. De som låg på boplatser var generellt mindre, innehöll i högre utsträckning bränd sten och överlagrade oftare härdar eller dylikt. De som återfanns i gravmiljöer var till ytan större, låg i skärningspunkter i landskapet, var i hög grad anpassade efter terrängen och överlagrade, eller knöt samman olika jordarter.

16.

Bränd sten, ett återkommande drag i många anläggningar. Foto: Betty-Ann Munkenberg.

Burnt rock, a recurring characteristic found in many of the features. Photo: Betty-Ann Munkenberg

Gemensamt för flera av stenpackningarna, både på boplatser och i gravmiljöer, var företeelsen eld. På tre av fornlämningarna fanns brandspår på berget som stenpackningarna överlagrade (Tuve 65, Svarteborg 116 och Kville 1334). På Tanum 1229, A196 låg kolfragment i hela packningen och i fornlämningens andra stenpackning, A104, fanns en härd. I sju av packningarna låg eldpåverkad sten i olika mängd (Tuve 65, Skee 1090, Kville 1334, Tanum 1848, Håby 4, Hogdal 410 och Torslanda 213). Sammantaget innebär det att i tio av de tolv stenpackningarna i undersökningsmaterialet har man iakttagit spår efter eld i någon form. Spåren har varit olika till sin karaktär, men möjligen kan de peka på ett symboliskt samband mellan några av anläggningarna. Eld i olika form har varit, och är än idag, en av de mest centrala uttrycksformerna i rituella företeelser. Lasse Bengtsson ger i sin licenti- atuppsats om hållristningar i Askum socken i norra Bohuslän flera exempel på riter världen över, där elden varit en viktig del av ceremonierna (Bengtsson 2004:44). Bengtssons egen forskning visade att av 247 besiktade hållristningar i Askum hade minst 71 hållar varit utsatta för eld och av de 28 undersökta lokalerna hittades härdar vid nio av ristningarna. Hans tolkning är att berget utsatts för rituell eldning, det invigs, eller renas, innan hållristningen huggs in (Bengtsson 2004:37, 48). En annan arkeolog som forskat kring eld och dess betydelse i ceremoniellt bruk är Anders Kaliff. Han grundar sin tolkning i vedisk tradition och framhåller ”elden som livgivare och förstörare” i ett sammansatt rituellt beteende som omfattar både enklare hushålls- och familjeritualer och mer komplexa högtidliga, offentliga riter (Kaliff 2005:168, 174–175). Den vediska ritualen är bland annat kopplad till olikformade altare och Kaliff diskuterar möjligheten att dra paralleller till arkeologiska lämningar såsom stensättningar och vissa typer av skärvtenshögar (Kaliff 2005:178). Vidare argumenterar han för de olika elementens betydelse i en kosmologi som grundar sig på homologi, där olika kosmologiska fenomen korreponderar med den mänskliga kroppen, och hur detta kan ha yttrat sig i ritualerna (Kaliff 2005:180, 186). I sammanhanget lyfter han fram skålgropen, bland annat som en symbol för eldborvningshål (det hål som uppstår när man roterar en pinne på en träbit för att få eld). Genom ett homologiskt tänkande, där olika element kan övergå i varandra, föds så elden ur berget

och hettar upp stenen som spricker när vatten slås över. På så vis frigör elden och vattnet tillsammans livskraft från stenen/berget/jorden.” Upplevelsen av att elden finns dold i andra material kan bidra till föreställningen om att tillvaron består av ett begränsat antal element av vilka allt är sammansatt.” (Kaliff 2005:80). Med ett sådant synsätt blir skärvtstenen och det brända berget en kraftigt laddad symbol som innefattar allt. Endast spår av eld i en stenpackning kan dock inte tolkas som att anläggningarna har haft, eller endast har haft, en ceremoniell prägel. Utifrån brandspåren, i kombination med omgivande kontexter och hur stenpackningarna låg i landskapet kan vi dock dra slutsatsen att gravmiljöernas packningar bör tolkas som att de har haft en ideologisk karaktär snarare än en praktisk. Men om man har genomfört offerriter vid stenpackningarna har eventuella offergåvor i huvudsak varit av nedbrytbart material.

Rent allmänt finns det traditionellt en större benägenhet att söka praktiska förklaringar vid undersökningen av en boplatz än av ett gravfält. Utgår vi ifrån stenpackningarna i undersökningsmaterialet kan det noteras att vissa företeelser hos stenpackningarna i gravmiljöer även ibland förekommer i boplatzpackningarna och vice versa. Om vi godtar att stenpackningarna i gravmiljöerna i första hand har haft någon form av religiös funktion är det lätt att tolka skärvtenspackningarna på Håby 4 och Tanum 1842:2 i samma anda. Deras läge i terrängen motsvarar läget för stenpackningarna i gravmiljöerna. På Håby 4 fanns dessutom skålgropar intill packningen. Hållristningar, skepp och skålgropar förekom för övrigt endast under eller i två av stenpackningarna i grav- eller kultmiljöerna, Svarteborg 116 och Tanum 539 och endast i den senare kan de ha varit samtida med stenpackningen.

Kronologiska yttringar

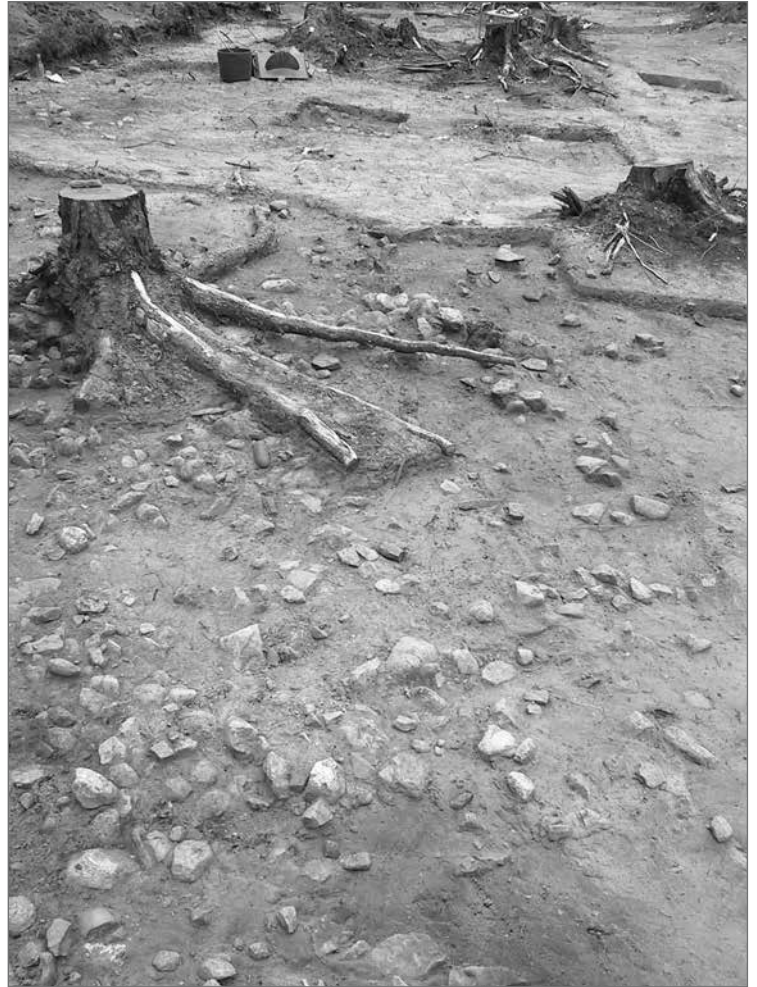
Den andra grundläggande frågeställningen inför analysen var om kronologiskt samtida stenpackningar, oavsett kontext, kan förstås utifrån samma symboliska sfär. I undersökningsmaterialet finns det framförallt två, möjligen tre, kronologiskt urskiljbara typer av stenpackningar. Det är i de senmesolitiska boplatzpackningarna och i några av packningarna, både från gravmiljöer och från boplatser, som har daterats till bronsålder–förromersk järnålder som det går att ur-

skilja vissa möjligen tidstypiska drag. Nedan följer en genomgång av de analyserade stenpackningarna sedda utifrån ett kronologiskt perspektiv.

Konklusion – stenålder

Den äldsta typen var stenpackningarna från övergången mellan mesolitikum och neolitikum. De var anlagda på den dåtida sandstranden och bestod av delvis eldpåverkad sten och små block (Hogdal 410 och Torslanda 213). Packningarna var ganska jämna både i plan och i tjocklek och i eller under dem låg härदार och/eller kokgropar. Fyndmaterialet var enhetligt med tväreggade spetsar, kärnor, avslag och övrig slagen flinta. Några liknande anläggningar har undersökts i Göteborgsområdet, till exempel på Torslanda 115. De tolkningar som föreslagits är hyddgolv, verkstadsplats och resterna av en tork- eller rökanläggning kopplad till havsfångst (Johansson 2006:201 och 2010:21). Det vill säga enbart praktiskt funktionella tolkningar.

Den tredje stenålderspackningen, Tanum 1229, A104, har inte kunnat dateras närmare än till neolitikum och var helt annorlunda än de tidigneolitiska. Stenmaterialet, och packningen i sig, var mer varierat. Den sydöstra delen, som tyvärr blivit skadad vid förundersökningen, var enskiktad med jämstora stenar och i den till ytan större nordvästra delen, varierade stenblocken stort i storlek och på sina ställen låg de i flera skikt. Det var också på den nordvästra delen som härdarna låg. Utifrån profildokumentationen var endast något enstaka block markfast och de större blocken låg generellt överst i packningen. Ingenting övrigt i dokumentationen talar för att det rör sig om två separata strukturer. Sett ur ett funktionalistiskt tolkningsperspektiv kan stenpackningens olikheter peka på en sammansatt verksamhet och ha utgjort grunden för en aktivitet som innehöll flera moment som krävde olika underlag. Stenpackningens skiftande karaktär kan också bero på helt skilda funktioner eller att delar av packningen byggts på. Då både packningen och det underliggande kulturlagret innehöll fynd från skilda delar av neolitikum är det sannolikt att stenpackningen skall tolkas som en struktur som förändrats, vilket har försvårat förutsättningarna för att påvisa några tidstypiska drag. Det som trots allt kan framhållas är att den, utifrån dokumentationen, har få likheter med övriga stenpackningar i undersökningsmaterialet.

17. |

Hogdal 410. En typisk tidigneolitisk stenpackning. Foto: Eva Schaller Åhrberg.

Hogdal 410. A typical early Neolithic layer of packed stones. Photo: Eva Schaller Åhrberg.

Konklusion – bronsålder–förromersk järnålder

De flesta av stenpackningarna i undersökningsmaterialet har indirekt daterats till bronsålder. Generellt är dock dateringarna osäkra. Den andra kronologiskt urskiljbara kategorin är några av de stenpackningar som har daterats till yngre bronsålder–förromersk järnålder (Tuve 65, Skee 1090, Håby 4 och Tanum 1848:2). På flera plan skiljde de sig åt, men de uppvisade också tydliga gemensamma drag som troligen kan betraktas som tidstypiska. Det som framförallt skall framhållas är att de var byggda utifrån terrängen och läget i landskapet. Genom att "slåta ut" konturerna i detaljtopografin och knyta ihop olika landskapstyper infinner sig känslan av att man ville skapa en enhet. Gemensamt var också spåren av eld. Faktorerna;

speciellt läge i landskapet, terränganpassning och eld återkommer i nästan alla stenpackningarna från gravmiljöerna men inte på samma entydiga sätt som i Tuve 65 och Skee 1090. Stenpackningarna på Tanum 539 och Tanum 548/549 och 693 var även de i hög grad terränganpassade då de byggdes på naturligt avsatt stembunden mark. Båda låg delvis i sluttningar och de har sannolikt haft betydligt fler likheter även vad som går att påvisa eftersom packningen på Tanum 548/549 och 693 endast undersöktes marginellt. Från övriga gravfältpackningar skiljde de sig främst morfologiskt, men också genom att vara två av de tre gravpackningar i undersökningsmaterialet som inte innehöll eldskadat berg eller sten. Dateringarna är emellertid osäkra, men eftersom eldpåverkad sten tycks vara ett signum för perioden yngre bronsålder–förromersk järnålder kan stenpackningarna ha anlagts under bronsålderns första del eller längre fram i järnålder. Det, till äldre bronsålder daterade gravmonument som låg inom stenpackningen, bedömdes ha anlagts först. Detta anges som ett argument för att packningen skall dateras till yngre bronsålder (Öbrink i manus). I södra kanten av stenpackningen fanns en skeppsristning som typologiskt kan dateras till mellersta eller yngre delen av bronsåldern. Men då stenpackningen inte överlagrades ristningen är det tidsmässiga förhållandet mellan knackandet och stenläggandet osäkert.

En boplatzpackning som är ensam i sitt slag är Tanum 1229, A196. De omgivande anläggningarna har dateringar som spänner från äldre bronsålder till förromersk järnålder. Även fynden som hittades i packningen representerade ett brett tidsperspektiv. I packningen låg skärvor från flera kärl, bland annat en tjockväggig förråds kruka med en mynningsdiameter på 25 centimeter och ett kärl med dubbla vulster under mynningen. Flera av flintavslagen hade slagits med metall. Ett av de mer tidstypiska föremålen var en så kallad "matkniv" från senneolitikum eller äldre bronsålder. I beskrivningen av packningen anges också att det fanns knackstenar, en förmodad malsten och en möjlig skålgropssten. Inga av dessa är dock insamlade, varför en kontroll inte är möjlig. Stenpackningen, som låg i ett kulturlager, var mer koncentrerad i nordnordvästra delen, där den var treskiktad. I söder och öster tunnade den ut. Den undersökande arkeologen uppfattade det som att södra och östra delen av packningen kunde ha varit utdragen. Då åkerjorden över stenpackningen inte var tjockare än cirka 0,2 meter kan säkerligen ett och annat stenblock ha följt med plogen. Tveksamt är dock om endast åkerbruket kan ha bidragit till stenpackningens eventuella omstrukturering. En av få likheter med övriga stenpackningar i analysen var att det förekom brandspår. Sorten, spridda kolfragment, förekom emellertid inte i någon annan packning vilket kan tyda på senare inblandning.

18. |

Tuve 65. Ett unikt monument uppbyggt med en för yngre bronsålder/förromersk järnålder typisk stenpackning.

Foto: Lars Nord. Ur Fyndrapporter 1976 s. 65.

A unique monument, built up of packed stones in a way typical of the late Bronze Age/early Pre Roman Iron Age.

Photo: Lars Nord. From Fyndrapporter 1976 p. 65.

Det som framför allt tycks ha varit betecknande för bronsåldern och den tidiga järnåldern är viljan att bygga, modifiera, utifrån naturens egna former. Stenpackningarna byggdes in i landskapet, olika marktyper bands samman, skrevor och svackor fylldes med stenar och block så att terrängen jämnades ut. Den stora frågan är varför man var benägen att omforma landskapet på det här sättet? Tore Artelius och Mats Lindqvist diskuterar samma förfaringssätt för oregelbundna stensättningar och menar att de var ämnade att vara osynliga och att de genom sin specifika konstruktion närmast kan betraktas som lagningar av ett sargat ursprungslandskap. Stenmaterial tillsammans med kvarlevorna från de döda användes för att återställa landskapet utifrån en föreställning om att detta bör ha en viss ordning och form. Monumenten skulle antingen synas tydligt eller inte alls såsom de oregelbundna stensättningarna (Artelius & Lindqvist i manus) vilka kan jämföras med de samtida stenpackningarna. Uppfattningen leder till följdfrågor. Om tanken enbart var osynlighet, varför lade man då så mycket kraft på att omforma landskapet som många av stenpackningarna tyder på? Att beakta är också att synligheten är relaterad till hur nära eller hur lång bort betraktaren står. För de invigda blir monumentet synligt och för de oinvigda blir det osynligt. Oavsett om stenmonumenten är byggda för att synas eller inte torde människa och natur vara så rätt förenade i bronsåldersmänniskans idévärld att det ena utan det andra är ofullgånget (Artelius & Lindqvist i manus).

Konklusion – järnålder

Stenpackningen på Kville 1335 uppvisade vissa kriterier som även förekommer i packningar från yngre bronsålder och förromersk järnålder, till exempel fyllde den skrevorna i berget. Ett problem är dock att den endast är daterad indirekt utifrån omgivande anläggningar och fynd, samt att det på fornlämningen fanns ytterligare stenpackningar som bedömdes som sentida röjningssten. En av dessa packningar låg också runt en partiellt brandskadad bergknalle på vilket det fanns en skålgrop, dvs. även den hade flera av möjliga kriterier för en förhistorisk stenpackning. Skillnaden mellan denna och den av undersökarna förmodade förromerska packningen var att den senare var mer vällagd. Brandspåren, i form av bränd och/eller sintrader, uppfattades ha kommit antingen från en möjligt

nerbrunnen byggnad mellan de två packningarna eller från en sentida röjning. Osäkerheten i tolkningen innebär att stenpackningen på Kville 1335 endast kan ses som exempel på hur samma typ av spår kan bedömas utifrån helt olika kontexter.

Stenmonumentet på Svarteborg 116 har genom sin tydligt strukturerade form, sin storlek och sitt läge, både nivåmässigt och kontextuellt, daterats till tidig vendeltid. Den tydliga formen och läget var också det som skiljde det från bronsålderns stenpackningar. Det var byggt för att synas troligen både på nära och på långt håll. Genom sin storlek och i och med att det låg på en udde ut i lerslätten kunde det ses från bergen och från två dalgångar.

I kanterna av stenpackningen på gravfältet Skee 1090 fanns det spår av att man återvänt till platsen under yngre järnålder. Runt och i den stenpackning som byggdes under yngre bronsålder/förromersk järnålder anlades gravar under yngre romersk järnålder och fram ända in i vikingatid. Återbruk har inte beaktats närmare i studien då det endast förekommit i en av packningarna, men det är naturligtvis en viktig del i den faktiska processen kring stenpackningarnas användning. Att så få stenpackningar har daterats till senare delen av järnåldern kan möjligen förklaras med att det är en period då man gärna återanvände förfädernas gravplatser, något som vi kan se i många gravmiljöer (Artelius & Lindqvist 2007:124).

Hur gå vidare?

Tyvärre har resultatet av studien endast delvis gett de svar jag hade hoppats på. Detta kan bero på att materialet varit för litet, i kombination med min vilja att jämföra strukturer från olika kronologiska kontexter. Det största problemet torde dock ligga i den valhänthet som speglar undersökningarna och dokumentationen. Generellt har stenpackningarna varit lågprioriterade vid undersökningarna, vilket medfört att endast delar av stenpackningarna undersökts och få eller inga frågor har ställts i fältsituationen. Som exempel kan nämnas en fråga som återkommit under det innevarande arbetets gång. Det är om gravmiljöernas stenpackningar är spår efter en föränderlig process? Flera av stenpackningarna har sannolikt inte planerats och byggts i ett svep utan har tillkommit efter hand. Vissa faktorer pekar på att de varit i bruk under lång tid alternativt

till och från, att de har byggts på och om. Tyvärr har dock få sådana iakttagelser lyfts fram i rapporterna och få eller inga dateringar eller andra analyser har gjorts. Att undersöka både anläggningstid och brukningstid vore önskvärt inför kommande undersökningar. Att stenpackningarna var meningsbärande strukturer i det dåtida samhället råder det knappast något tvivel om och stenstrukturerna skulle hypotetiskt kunna avspegla sociala eller ideologiska förändringar. Exempel på en sådan kan vara de stenpackningar som överlagrade flera av gravarna på gravfälten Foss 239 och Foss 248 (Lindqvist & Toreld 2005, Lindqvist 2006), ett annat kan vara spår av eld.

Att nivån generellt är låg på hur stenpackningarna har dokumenterats kan bero på att flertalet av dem inte var kända före slutundersökningarna. Detta har fått till följd att det inte funnits beredskap för att undersöka och dokumentera dem på lämplig sätt. Tiden har varit för knapp, stenpackningarna har lågprioriterats då de inte ingått i undersökningsplanerna och relevanta prover har inte samlats in och analyserats. Ovanstående studie skulle sannolikt ha gett ett annat, grundligare resultat om naturvetenskapliga analyser hade genomförts i högre utsträckning. I kommande undersökningar bör, förutom de traditionella makro-, vedart- och ^{14}C -analyserna, även analyser för att spåra i vilken grad stenpackningen varit utsatt för eld och eller annan påverkan ingå i undersökningarna. För att till exempel kunna påvisa hantering eller offer av organiskt material kan mindre beprövade analysmetoder vara motiverade.

För att framöver få bättre underlag till kunskapsuppbyggnaden vad gäller stenpackningar av olika slag är det nödvändigt att de undersöks noggrannare med fler analyser och att de dokumenteras bättre, både i text och i bild (gärna laser- eller fotoscannas). I den bästa av världar är stenpackningarna kända redan i förundersökningsstadiet så att tid finns för reflektion och förberedelse inför den slutliga undersökningen. I och med att stenpackningarna fortfarande kan betraktas som relativt okända lämningar, med ett stort spektra av tolkningsmöjligheter, borde varje enskild undersökning utgå från flera uppställda hypoteser. Varje tolkningsförslag bör därefter kopplas till specifika kriterier, som om de uppfylls kan argumentera för hypotesen.

Avslutningsvis måste jag konstatera att i stenpackningar, som hittills har varit en ganska försummad

anläggningstyp, finns en stor potential till kunskapsuppbyggnad. För att det inte enbart ska resultera i lösa antaganden kan det inte betonas nog att dokumentation, insamling och bearbetning av fältresultat och analyser bör grunda sig på tydligt uppställda hypoteser, så att tolkningen på ett relevant sätt kan förhålla sig till stenpackningens särart.

Betty-Ann Munkenberg
Riksantikvarieämbetet UV Väst
betty-ann.munkenberg@raa.se

Summary

The most common remains of stone in Scandinavia dated to prehistoric periods are graves, especially stone settings. However, this article is not focused on graves but on layers of packed stones, larger than 20 square metres, which is a relatively common archaeological feature but often hard to understand. Six layers of packed stones from cemeteries and seven found on settlement sites have been studied. They were all excavated in Western Sweden. Important questions have been; do different types of layers containing packed stones have anything in common. Are the differences due to contextual, functional or chronological reasons? Is it possible to interpret chronologically contemporaneous layers of packed stones from different contexts on the basis of the same symbolic view?

The study analyzes three aspects 1) form and size, 2) content, 3) position. These aspects have been divided into comparable denotative variables, such as size, material, structures, finds etc., in order to relate groups that appeared to be hypothetical connotative significations.

The variables compared in aspect 1 are size, form, section, bearing, level, but also whether there is a marked limit or not. The result shows that the largest layers of packed stones often are found in cemeteries and the smaller in settlements. Among the constructions, 50 percent were oval in form and of equal thickness. This type was mainly found in settlements. In general, layers of packed stones followed the terrain; especially those in cemeteries, which seemed to want to help nature create a flat surface.

Variables studied in aspect 2 are the size and character of the stone material; whether there was any inner structure; which kind of stratigraphic sequence it held; artefacts; other observations, such as traces of

fire. The examination of the components has shown that the observations during the excavations and the recording set limits for what is possible to study. It is obvious that local stone material of all kinds had been used in all the studied structures. The size of the boulders appeared to be dependent on their weight and whether they were possible to move. Among packed stones at cemeteries the largest boulders were left in their natural place. Nearly 70 percent of the packed stones showed traces of fire. No combinations of artefacts directly associated with layers of packed stones have been identified. When the same types of finds appear, this seems to have chronological reasons, which does not exclude the possibility of them having had connotative significations in their context.

The third aspect; position, deals with the surrounding structures, ground, topography and distance to water. Five structures in settlements and two in cemeteries had underlying features, dating to the same period as the layers of packed stones. However, no general stratigraphic connection between layers of packed stones and other specific feature has been identified. The cemeteries had been positioned with a good view over the landscape and they were placed on the border of two types of landscape; cliff–plain or cliff–water. On a detailed level, layers of packed stones were placed in the same way, like a bridge between cliff and sand, plain and slope. In a more abstract perspective, the layers of packed stones bridged the constant and the transient, the stable and the mobile.

The study has distinguished two, possibly three, chronological types of layers of packed stones among

the investigated material. The oldest type can be dated to a period from the end of the Mesolithic to the beginning of the Neolithic. The layers of packed stones were equally flat, equally thick and covered hearths. The stone material was relatively small in size and some of it was burned. The same types of flint tools were found in all these layers of packed stones and they were constructed on or near the old beach.

The second chronological category consists of the ones dated to the period from the end of the Bronze Age to the Pre Roman Iron Age. The packed stones in this group were different in some ways but also had clear common attributes. They were located in special places in the landscape. They were built into the landscape to improve the contours in the topography and link different kinds of elements in the landscape. Fire was of significance either when they were built or while they were used.

The Iron Age stone structures of the study were few, although at Svarteberg 116, there was a very spectacular type of structure with packed stones, built to be seen. Contrary to the earlier stone constructions, the monument at Svarteberg was distinct in its form and shaped around an oval rock. The rock had been used as a building block, probably with an ambition to put a new element into the landscape.

The main conclusion of the study is that we have to develop our methods, include a greater amount of scientific analysis and improve our recording when we excavate a layer of packed stones. Furthermore, we have to be more inter-disciplinary.

Referenser

- Andersson, S (1976). *FYND rapporter 1976 Göteborgs Arkeologiska Museum*.
- Andersson, G (2008). *Pärlor för svin – den heliga lunden och rituell praktik i Lunda*, I Andersson, G & Skyllberg, E (red.) *Gestalter & Gestaltningar Om tid, rum och händelser på Lunda*, Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar Skrifter 72
- Artelius, T & Lindqvist, M (2007). *Döda minnen*, Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter 70, Riksantikvarieämbetet.
- Artelius, T & Lindqvist, M (i manus). *Osynliga liv – Perspektiv på arkeologisk monumentalitet*.
- Bengtsson, L (2004). *Bilder vid vatten. Kring hållristningar i Askums sn, Bohuslän*, Lic Göteborg.
- Edlund, M (2008). *Treuddar och hägnader. E18-undersökning vid Bengtstorps gravfält* (UV Bergslagen rapport 2008:4)
- Gerdin, A-L & Munkenberg, B-A (2005). *Från mesolitisk tid till järnålder – Tanum, inte bara hållristningar Bohuslän, Tanum socken, RAÄ 1209, 1229, 539, 649, 1131, 548, 549 och 1226* (UV Väst rapport 2005:7).
- Hagberg, L (2009). *Stjärneberg Ett kvartsbrott i den mesolitiska skärgården – rituell plats under yngre bronsålder och äldre järnålder* (UV Öst rapport 2009:24).
- Johansson, G (2010). *Tre boplatser och en hållkista. Bohuslän, Torslanda socken, Torslanda 2:6, RAÄ 213:1; Bohuslän, Björlanda socken, Torslanda 2:5 och 2:6, RAÄ 278; Bohuslän, Björlanda socken, Lilleby 33:1, RAÄ 477* (UV Väst Rapport 2010:9).
- Johansson, G (2006). *Arkeologisk undersökning. Nordby V, RAÄ 410 – stenåldersboplatser. Bohuslän, Hogdal socken, Nordby 4:3, RAÄ 410* (UV Väst, DAFF 2006:9).
- Johansson, G, Schaller Åhrberg, E & Thorsberg, K (2006). *Besök i en mesolitisk värld. Arkeologiska undersökningar av åtta stenåldersboplatser söder om Svinesund, Mölndal*.
- Kaliff, A (2005). *Den vediske Agni och skandinaviska eldritualer – ett möjligt samband? I Goldhahn, J (red.) Mellan sten och järn Del 1*, Göteborgs Universitet.
- Kaliff, A (1995). *Ringebys kult- och gravplats från yngre bronsåldern* (UV Linköping 1995:51).
- Kaliff, A (1992). *Skälvs – en gård och ett gravfält från äldre järnålder* (UV Rapport 1992:9).
- Lindqvist, M & Toreld, C (2010). *Det mångfacetterade sakrala landskapet*, I Petersson & Toreld (red.) *Utblickar från Munkedal, 10 000 år av bohuslänsk förhistoria*, Bohusläns Museum.
- Lindqvist, M & Toreld, C (2005). *Mellan fjord och fjäll. Boplatser från stenålder, gravar från brons- och järnålder. Teknisk rapport över de arkeologiska slutundersökningarna för E6 Småröd – Saltkällan, RAÄ 424, 425, 239 och 240, Foss socken i Munkedals kommun, Landskapet Bohuslän i Västra Götalands län* (Bohusläns Museum rapport 2005:50).
- Lindqvist, M (2006). *Flacka stensättningar och en handfull brända ben. Ett gravfält från bronsålder och äldsta järnålder. Projekt Saltkällan–Häby, teknisk rapport 3 av 7. Foss socken, Foss-Berg 3:1, RAÄ 438* (Bohusläns museum rapport 2006:10).
- Lönn, M (2008). *På berget vid älven. Kville 1334 – en boplatser från mesolitikum, en boplatser/kultplats från förromersk järnålder och en sentida rövning. Bohuslän, Kville socken, Solhem 3:5, RAÄ 1334* (UV Väst rapport 2009:35).
- Lönn, M & Munkenberg, B-A (2005). *Bland odling, hyggen och täkter Fornlämningar längs E6, sträckan Tanumshede – Lugnet Bohuslän, Tanums kommun, Tanums och Lurs socknar* (UV Väst rapport 2005:6).
- Menander, H & Molin, F (2003). *Arkeologiska undersökningar vid Linköpings flygplats* (UV Öst DAFF 2003:3).
- Munkenberg, B-A (2010). *Fyra bronsåldersgravfält i Tanum och Foss socknar*, I Petersson & Toreld (red.) *Utblickar från Munkedal 10 000 år av bohuslänsk förhistoria*, Bohusläns Museum.
- Munkenberg B-A (2004). *Monumentet i Svarteberg*, I Claesson, P & Munkenberg, B-A (red.) *Arkeologiska undersökningar längs E6 i Bohuslän. Projekt Gläborg–Rabbalskede, nr 3 Bygden inmanför fjordarna, Gravvar och ritualer*.
- Munkenberg, Betty-Ann (2003). *Svarteberg 116 – en plats för ceremoniellt bruk? I Claesson, P & Munkenberg, B-A (red.) Projekt Gläborg–Rabbalskede Arkeologiska undersökningar längs E6. Teknisk rapport, Kulturhistoriska dokumentationer nr 11* Bohusläns Museum.
- Nieminen, J (2008). *Kokgroppar och skärvsten vid en våtmark Bohuslän, Tanums socken, Knäm 2:14, RAÄ 1848:1 och 2* (UV Väst rapport 2008:16).
- Olausson, M (1995). *Det inneslutna rummet – om kultiska hägnader, fornborgar och befästa gårdar i Uppland från 1300 f Kr till Kristi födelse* Arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet
- Olsen, B (1997). *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*, Oslo.
- Ängeby, G & Lönn, M (2009). *Järnåldersgravar i Skee*.

Delområde 2 inom sträckan E6, Lugnet-Skee Bohuslän, Skee socken, Västland 1:6 och Bastekärr 1:8, RAÄ 1090 och 1597 (UV Väst rapport 2009:2).

Ängeby, G (2003). Arkeologisk undersökning av forn-lämning 278 och 4:1 i Häby socken, Västra Götalands län, I Claesson, P & Munkenberg, B-A (red.) *Projekt*

Gläborg–Rabbalshede Arkeologiska undersökningar längs E6. Teknisk rapport, Kulturhistoriska dokumentationer nr 11 Bohusläns Museum.

Öbrink, M (i manus). Settlement and Burials at the Foot of the Mountain Ridareberget, I Petersson, H, "*Tanumsboken*" (arbetstitel) Bohusläns Museum.

Bilaga

Stenpackningar i grav- eller kultmiljöer

Tanum 539

Gravfältet, som bestod av cirka 30 stensättningar, har undersökts i omgångar. Den centrala delen slutundersöktes 1992 av UV Väst och resterande områden 2007 av Bohusläns Museum. Gravfältet var beläget på norra sidan av den forna havsvik som nu är Skärboälvens dalgång. Det låg i en sydostsluttning där gravarna i huvudsak återfanns på två större plataer mellan 48 och 56 meter över havet. Under stensättningarna låg boplatslämningar från senneolitikum och/eller bronsålder och mesolitikum. Två skeppsröster flankerade gravfältet. Torpverksamhet hade under historisk tid påverkat området, bland annat genom stenröjning och byggande av gärdsgårdar.

I slänten mellan de två gravplatåerna fanns ett band med blockig morän som på den övre plana ytan österut övergick i en stenpackning. "Moränbandet" följde den gamla strandzonen. 1992 undersöktes ett par mycket stensättningslika strukturer i det blockiga partiet. Då ansågs dessa som naturligt bildade. 2007 undersöktes den kvarliggande planare delen av stenpackningen. I samråd med geolog bedömdes då denna som lagd av mänsklig hand. I 2007 års rapport beskrivs stenpackningen som en stenlagd yta inom vilken det fanns två stensättningar och två stenpackningar. I föreliggande arbete har den stenlagda ytan benämnts som en stenpackning.

I den stenlagda ytan upptäcktes tre stolphål. Enligt undersökarna år 2007 kan de senare ha utgjort hörnstolparna i en rektangulär byggnad. Dessutom fanns ett par skepp inristade i berghällan i packningens södra del.

En liten del av den stora stenpackningen på Tanum 539. Packningen fortsätter mellan träden till höger i bild. Området undersöktes 2007 och geolog Tore Pässe bedömde packningen som anlagd. Foto: A-L Gerdin (1993).

I och under packningen och den blockiga moränen påträffades flinta, slagg, en eventuell löpare och ett par järnföremål. Dateringarna tyder på att den undersökta delen av gravfältet har anlagts under senneolitikum eller äldre bronsålder och brukats fram till bronsålderns slut (Gerdin & Munkenberg 2005, Öbrink i manus).

Tanum 548, 549 och 693

1992 slutundersöktes Tanum 549 och del av 548. Vid förundersökningarna 2004 konstaterades att de två fornlämningarna och även Tanum 693 bör ses som ett gravfält. Tyvärr har en central del gått förlorad då Riksväg 2 (E6) anpassades till biltrafik. De undersökta stensättningarna på Tanum 548 var till största delarna bortschaktade vid det tidigare vägbygget.

Gravområdet var beläget på udden av ett höjdparti med utsikt åt väst. Gravfältet låg på plataer i sluttningen på omkring 40, 45 och 50 meter över havet. Under stensättningsresterna på Tanum 548 låg boplatslämningar från mesolitikum och på Tanum 549 fanns fragmentariska boplatslämningar från senneolitikum eller äldre bronsålder.

Gravfältets ursprungliga storlek är okänd. Detta beror på att den västra delen, Tanum 693 och största delen av 548, inte är undersökt. Anläggningarna låg i tre, möjligen två, koncentrationer avdelade av ett band med blockig morän. I moränsluttningen låg ett större flyttblock (figur 2). Vid undersökningen 1992 undersöktes en stensättningslik struktur i det blockiga partiet på den övre, något planare delen. Den bedömdes som naturligt bildad. Detta utesluter dock inte att denna plana, mer homogena, del av stenpackningen delvis var ordnad av mänsklig hand. Dateringarna tyder på att de undersökta delarna av gravfältet har anlagts under äldsta (Tanum 548) och mellersta delen av bronsåldern (Tanum 549) och därefter brukats alternativt återanvänts fram till äldre järnålder (Gerdin & Munkenberg 2005, Lönn & Munkenberg 2005).

Skee 1090

Gravfältets norra del undersöktes 2007 och bestod av 14 monument av varierande former. De flesta av dem var stenbyggda. Gravfältet låg cirka 19 meter över havet på en flack höjdrygg strax öster om Vättlandsån som vid mitten av järnåldern utgjorde en vik av ett större fjordsystem. Resultatet av undersökningen

visar att gravfältet var i bruk under förromersk järnålder och från yngre romersk järnålder till vikingatid. Under historisk tid, 1600-/1700- och 1900-tal, har flera av de förhistoriska monumenten påverkats vid anläggandet av husgrundslänkande konstruktioner och ekonomibygnader. Den äldsta av de undersökta anläggningarna låg på ett flackt berg som avgränsade gravfältet i öster. Det var ett stenflak som fyllde bergets sprickor och bildade en sammanhängande stenpackning. Vid anläggandet verkar man ha strävat efter att ge monumentet en jämn profil, vilket medförde att packningen varierade i tjocklek beroende på bergets form. Vid undersökningen observerades rundade former som mer eller mindre smälte samman med den övriga packningen. Två sådana strukturer, som uppfattades som enskilda gravar grävdes i stenflakets södra del. I den ena hittades inga fynd. Den andra bedömdes som en grav, då fynd av finkeramik, harts och en sotfläck med enstaka brända ben påträffades. Det enda benfragment som gått att identifiera kom från björn. I stenflaket hittades två koncentrationer och ett par enstaka brända ben, varav flera osteologiskt har bestämts till skulltaksfragment av människa. Ben från en av koncentrationerna daterades till 2345 ± 30 B P. I stenflakets norra ytterkant fanns en småstenspackning som fyllde en bergsskrevan nedanför en bergsklack. I denna låg ytterligare skulltaksfragment och några keramikskärvor. Strax intill hittades sex fragment av en romersk glasbägare. I övrigt återfanns spridda flintor i stenflaket. Av de undersökta anläggningarna uppfattades stenpackningen vara den äldsta anläggningen på området (Ängeby 2009).

Svarteborg 116

1998 undersöktes fornlämningen som låg på en åkerholme mellan berget och den uppodlade slätten. Under mitten av bronsålder stod slätten under vatten och det gick att ta sig med båt från havet fram till Svarteborg 116. Övergripande bestod fornlämningen av gravar (främst stensättningar), ett långhus och ett stenklätt berg som efter att det rensats framstod som så imponerande att det snabbt fick arbetsnamnet monumentet. De förhistoriska lämningarna på området hade störts av historisk verksamhet, bland annat hade material från monumentet nyttjats vid anläggandet av en fägata. De flesta av stensättningarna låg uppe på en låg bergshöjd. Sydväst om höjden, mellan 13 och 15 meter över havet

låg det stora stenmonumentet. Detta utgjordes av en vall som löpte runt en bergknalle. Berget och vallen hade kopplats samman genom en stenpackning. Bergsklippan i mitten var delvis stensatt, som om man velat förstärka och förtydliga den ovala ursprungsformen. Stensättningen fortsatte längs bergets långsidor i två böjformade fördjupningar för att övergå i vallen som omslöt hela berget. Vid bergets kortsidor planade vallen ut, och på den sydsydvästra delen var packningen snarast terrasserad ner mot åkern. Utanför vallens långsidor fortsatte stenpackningen ytterligare några meter. I berget under stenpackningen på bergets nordöstra sida fanns skeppsristningar och skålgropar. Under stenpackningen mellan berget och vallen syntes långsträckta mörkfärgningar som har tolkats som avtryck efter träplattformar. Det fanns också ett stolphål, en sotfläck och två härdar under stenarna i anläggningens norra del. I stenpackningen påträffades endast två keramikfragment, tre brända ben och lite bränd lera. Svarteborg 116 innehöll anläggningar daterade från äldre bronsålder till tidig yngre järnålder. Monumentet bedömdes tillhöra den yngsta fasen (Munkenberg 2003, 2004).

Tuve 65

Fornlämningen undersöktes av Göteborgs Arkeologiska Museum 1975. Den låg 30–35 meter över havet, nästan mitt på Hisingen i en skärningspunkt mellan två dalgångar. I Riksantikvarieämbetets fornminnesregister var lokalen upptagen som en, cirka fem meter stor, oregelbunden stensättning. När arkeologerna började undersöka fornlämningen visade det sig att nästan hela berget, som stensättningen låg på, var stentäckt. Bergets sprickor och klyftor har omsorgsfullt packats med stenblock, så att berget blivit "helt". Packningens tjocklek varierade beroende på bergets naturliga form. Man har strävat efter en jämn ytstruktur. Strävan efter en bestämd form kunde också ses i den yttre delen av stenpackningen som löpte som ett bräm runt berget. Generellt var den tre till fem meter bred, men varierade beroende på bergets form. Där berget buktade inåt var brämet bredare och tvärtom. På Tuve 65 har uppenbarligen behovet av att framställa en specifik form varit viktigt. Slagen flinta i varierande mängd hittades över hela anläggningen. I den yttre stenpackningen fanns också en hel del obearbetad flinta. Keramiken, krukskärvor, lerkulor och en lertrissa, hade en helt annan spridningsbild än flintan. Den låg i företrädesvis

i koncentrationer i sydvästra delen av anläggningen. Större och mindre kvartsbitar, varav en del slagna, låg spridda i de flesta stenpackningarna på berget. Där andelen var störst gick en kvartsåder i berget, vilket delvis förklarade mängden. Små koncentrationer med brända ben påträffades dels i den först registrerade stensättningen, dels drygt sex meter nordöst därom. Kol och skörbränd sten i ett par av bergsklyftorna tydde på att man eldat uppe på berget. Indikationer på att det även förekommit flintslagning anges i rapporten. Under några år före undersökningen hade man anlagt påskbrasor på berget. Anläggningen var även skadad i östra kanten av uppodling under historisk tid. Fynd och två ¹⁴C-analyser daterar anläggningen till yngre bronsålder–förromersk järnålder. En koldatering gav resultatet vendel–vikingatid (Andersson 1976:91).

Stenpackningar på fornlämningar med boplatslämningar

Kville 1334

Fornlämningen som undersöktes 2007 innehöll spår från mellanmesolitikum, yngre bronsålder–förromersk järnålder och efterreformatorisk tid. De förhistoriska lämningarna var fragmentariska och störda av de sentida röjningarna. Fornlämningen låg drygt 70 meter över havet, på en åsrygg omgiven av raviner och med en brant sluttning mot Hudälven. På fornlämningsytan fanns två bergknallar, ett par större stenblock och en bergskant runt vilka man hade lagt sten. Runt den mindre av bergknallarna låg stenpackning nästan runt om. Under packningen fanns en härd från vilken kol daterades till sen historisk tid. Dateringen bidrog till att packningen runt berget, liksom de mindre ansamlingarna av sten, tolkades som röjningssten. På norra sidan av det större berget låg en stenpackning som till synes var mer vällagd än de övriga på området. Den innehöll fynd i form av ett par flintor och bränd lera. I berget löpte en kvartsåder, från vilken stycken var brutna. Ingen nämnbar kvarts återfanns dock i stenpackningen. Stenpackningen uppfattades som tillhörande yngre bronsålder–förromersk järnålder. Intill berget och stenpackningen låg de andra lämningarna från samma period. Dessa tolkades som spåren efter en brunnen byggnad som möjligen kunde ha haft med kultisk aktivitet att göra. Tolkningen grundade sig främst i platsens otraditionella läge (Lönn 2008).

Tanum 1229 (i FMIS 1129)

Fornlämningen låg på en plåtå, drygt 40 meter över havet, på norra sidan av den forna havsvik som nu är Skärboälvens dalgång. Direkt norr om boplatsen låg gravfält Tanum 539. Undersökningen 1992 visade att lokalen varit i bruk från tidigneolitikum till äldre romersk järnålder. Förutom kulturlager, stolphål, härdar, gropar m. m. framkom två stycken större stenpackningar på området. I och på ett kulturlager låg en stor stenpackning, A104, som överlagrades av ett kraftigt sandlager och ytterligare ett kulturlager. I det undre kulturlagret hörde merparten av fynden hemma i neolitikum. Kol från övre delen av det undre kulturlagret daterades till 4420 ± 60 BP. På stenpackningen påträffades keramik, flinta och spåren av en sotfläck och två härdar. Det övre kulturlagret fynddaterades till senneolitikum/bronsålder. Den andra stenpackningen på boplatsen låg i och under ett kulturlager med kol, keramik, flinta, några brända benfragment, bränd lera och ett par slaggklumpar. Bland stenarna i packningen påträffades knackstenar, malstenar (?) och en skålgropssten (?) Fynden har tyvärr inte samlats in utan finns enbart antecknade i beskrivningen av stenpackningen. Båda stenpackningarna låg i flacka svackor i marken (Gerdin & Munkenberg 2005).

Tanum 1848:2

Invid en våtmark, cirka 40 meter över havet, undersöktes 2007 ett femtiotal härdar, kokgropar, gropar, stolphål och ytor med skärvsten. Under brons- och äldre järnålder låg anläggningarna på en strandremsa mellan en moränhöjd och en mindre sjö. Vid foten av moränbacken påträffades tre större skärvstensansamlingar, varav den största bedömdes som en packning. De två mindre beskrivs i rapporten som koncentrationer av skärvsten utan inre stratigrafi. Under och runt den större packningen låg kokgropar, gropar och stolphål. En av kokgroparna hade täckts med en stenpackning av obrända block och en annan med en rad med klumpstenar innan de överlagrats med skärvsten. En handfull slagen flinta och ett kvartsavslag hittades i packningen. Strax utanför östra kanten av densamma låg två avslagsskrapor, som teknologiskt kan dateras till bronsålderns äldre del. ¹⁴C-analysen av anläggningarna under stenpackningen visade en datering till mellersta bronsålder, 1130–800 f. Kr. (Nieminen 2008).

Håby 4

Vid ett impediment i flack åkermark, cirka 35 meter över havet, undersöktes 1998 boplatsslämningar bestående bland annat av en, eventuellt flera, huslämning/ar. På impedimentet hade bergssvackorna fyllts upp med dels ett kulturlager, dels ett skärvtenslager. På impedimentets krön, där berget gick i dagen, låg tre kända skålgropar. Vid undersökningen upptäcktes ytterligare en skålgrop på det bergsparti som skiljde kulturlagret och skärvtensflaket åt. Cirka 65 procent av det mellan 0,1 och 0,3 meter tjocka skärvtenslagret undersöktes. Till skillnad ifrån det intilliggande kulturlagret hittades nästan inga fynd i skärvtenslagret, endast två flintavslag, en keramikskärva och ett fragment av bränd lerklining. I kulturlagrets ytterdel, inkilade mot kanten av en avsats, hittades två handflatestora flintskrapor som tolkades som ett depåfynd. Boplatsten har via fynd och en ^{14}C -analys daterats till yngre bronsålder–äldre järnålder (Ängeby2003).

Hogdal 410

Fornlämningen vid Bjällvarpet, inte lång från Idefjorden, undersöktes 2001. Boplatsten låg cirka 34 meter över havet, på norra sidan av ett sadelläge som utgjordes av ett bergspass. I slutet av mesolitikum var platsen strandbunden. Anläggningar och fynd låg spridda över den 2 000 kvadratmeter stora ytan. Boplatsten innehöll spår från stenålder, äldre järnålder och historisk tid. Merparten av fynden utgjordes av flintor som kunde dateras till övergången mellan mesolitikum och neolitikum samt tidigneolitikum. En av de anläggningar som kan kopplas till den tidigneolitiska fasen var en packning av skörbränd sten. I stenpackningen hittades bland annat flera tvär- och eneggade

pilspetsar och under den fanns en kokgrop och en grop. Båda anläggningarna har ^{14}C -analyserats och angivit en samstämmig datering med fynden (Johansson 2006 och Johansson, Schaller Åhrberg & Torsberg 2006:197–205).

Torslanda 213

I Torslanda, i en dalgång avgränsad av berg mot syd och öst, låg en stenåldersboplats som undersöktes 2006. Fornlämningen var belägen i en slänt mot nordväst mellan cirka 20–23 meter över havet. Under stenåldern var platsen strandbunden och låg på en ö i den mellersta skärgården.

Bland de många flintorna återfanns på platsen en hållkista, tio härdar, fyra gropar och en större stenpackning. Lämnningar representerade flera perioder. Hållkistan och en härd- eller kokgrop, grävd genom stenpackningen, daterades till senneolitikum–äldre bronsålder. Stenpackningen daterades till övergången mellan mesolitikum och neolitikum genom fynd och en underliggande härd. Dessutom fanns på fornlämningen ett svallat flintmaterial från äldre mesolitikum och ett par härdar som daterades till yngre järnålder.

80 procent av flintan återfanns i stenpackningen. Bland några tusen slagna flintor fanns närmare 30 kärnor och ett fåtal redskap, framför allt pilspetsar. Utifrån läget och fyndsammansättningen har fornlämningen tolkades som en jaktstation och stenpackningen som en verkstadsplats där man främst producerade pilspetsar. Genom att markera flintslagningsområdet med stenpackningen kunde man lätt vid återbesök lokalisera platsen i sanden, samtidigt som man kunde sopa ner de vassa restprodukterna mellan stenarna och slapp skada fötterna (Johansson 2010).

